

T.C
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
(İSLÂM FELSEFESİ)

NURETTİN TOPÇU'NUN FELSEFESİNDE İNSANIN
ESARETİ: İSYAN AHLÂKİ BAĞLAMINDA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Hamdi ONAY

Hazırlayan
Gülden TUTAL

MALATYA-2025

T.C
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
(İSLÂM FELSEFESİ)

NURETTİN TOPÇU’NUN FELSEFESİNDE İNSANIN
ESARETİ: İSYAN AHLÂKİ BAĞLAMINDA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Güliden TUTAL

Danışman
Prof. Dr. Hamdi ONAY

MALATYA

2025

ONUR SÖZÜ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Nurettin Topçu’nun Felsefesinde İnsanın Esareti: İsyân Ahlâkı Bağlamında” başlıklı bu çalışmayı, baştan sona kadar danışmanım Prof. Dr. Hamdi ONAY’ın sorumluluğunda tamamladığımı, verilerin toplanması ve analiz edilmesinde hiç kimseden yardım almadığımı, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallara uygun olarak davrandığımı beyan ederim.

Gülden TURAL

ÖNSÖZ

Ahlâk, insanın varoluşuyla birlikte ortaya çıkan bir değerdir. İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli nitelik olan ahlâk, sadece bireysel bir konu değil sosyolojik açıdan da oldukça önemli bir yer tutmaktadır. İnsanın bir iradeye sahip olması ve bu yönüyle hürriyet düşüncesi, ahlâkın temel dinamiğini oluşturur.

İslam düşüncesinde de ahlâk, hür irade ile yakından ilişkilidir. Kur'an ve sünnet, bireyin hür irade ile yaptığı seçimler ve bunların sonuçları itibarıyla oluşan ahlâk modeline vurgu yapmaktadır. İslam düşüncesine göre bireyin iyi ile kötüyü, doğru ile yanlış birbirinden ayırt edebilmesi, hür iradenin hem içsel dürtülerden hem de dışsal baskılardan arınmış olmasına bağlıdır.

Cumhuriyet döneminin önde gelen düşünürlerinden Nurettin Topçu, bir öğretmen, bir mücadele adamı ve önemli bir yazardır. İslam ahlâk felsefesi alanında öne çıkan Nurettin Topçu'nun fikirleri, doğrultuda önemli bir yer tutar. Zira onun düşüncesine göre, birey ve toplum olarak, ahlâkî açıdan bir çöküş söz konusudur. Topçu, son yüzyıllarda İslam coğrafyasında yaşanan gerileme ve kargaşanın temel nedenini de bu ahlâkî çöküşte görmektedir. Temelini hürriyet ve sorumluluk kavramlarının oluşturduğu, Nurettin Topçu'nun "İsyân ahlâkı" adını verdiği sistem hem bireysel hem de toplumsal ahlâk yapısını yeniden oluşturmayı hedeflemektedir.

Bu çalışma, Nurettin Topçu'nun "İsyân Ahlâkı" adlı eserinde, insanın esareti olarak ele aldığı haz, dayanışma ve hâkimiyet konularını incelemeyi amaçlamaktadır. Düşünüğe göre bu engellerden kurtulabilen birey artık hür sayılır ve kendi hareketini tamamlayabilme gücünü elde edebilir.

Çalışmanın giriş bölümünde, konuyla ilgili genel bilgiler verildikten sonra; birinci bölümde Topçu'nun hürriyet ve sorumluluk anlayışı ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Topçu'nun insan hürriyetinin önünde büyük bir engel olarak kabul ettiği haz, dayanışma ve hâkimiyet konuları, ayrıntılı biçimde incelenmektedir. Sonuç kısmında ise söz konusu kavramların, birey üzerinde

oluşturduğu esaretten kurtulma yöntemleri Topçu felsefesi bağlamında, genel bir değerlendirme ile ortaya konulmuştur.

Çalışmamı yaptığım süreçte, katkılarından dolayı, danışman hocam sayın Prof. Dr. Hamdi ONAY’a, en derin duygularla teşekkür ederim.

Gülden TUTAL

Malatya, Aralık 2025

ÖZET

Nurettin Topçu felsefesinde hür irade, önemli bir yer tutmaktadır. Bu sebeple Topçu, hür iradenin herhangi bir nesneye olan bağılılığını, insanın esareti olarak görmektedir. Ona göre bu esaretin başlıca nedenleri de haz, dayanışma ve hâkimiyettir. Bu çalışmanın amacı, insanın hürriyetine engel oluşturan bu olguların, Topçu felsefesi bağlamında nasıl ele alındığını ve Topçu'nun bu esaretlere sunduğu çözümlerin neler olduğunu ortaya koymaktır. Bu üç kavramın, felsefe tarihindeki yeri ve Topçu felsefesinde bu kavramların, nasıl karşılık bulduğu açıklandıktan sonra, düşünürün konuya dair sunduğu çözümler ele alınmıştır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Çalışmanın ana kaynağı olan *İsyân Ahlâkî* eseri incelenmiş, konunun daha iyi anlaşılması için ilgili diğer çalışmalara da başvurulmuştur. Güncel bir konu olan haz, dayanışma ve hâkimiyet kavramları, Topçu'nun ahlâk felsefesi bağlamında ele alınmış, konunun günümüze de ışık tutması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahlâk Felsefesi, Haz, Dayanışma, Hâkimiyet, Nurettin Topçu

ABSTRACT

In Nurettin Topçu's philosophy free will plays an important role. Therefore; Topçu sees slaveness people addiction to any object of free will. According to him, the main reasons of this slaveness are pleasure, solidarity and dominance. The aim of this study is how Topçu analysed the situations that hinder the free will what are the solutions of Topçu's the slaveness the impotence of these three concepts in the philosophy history and after were explained his solutions about the topic was emphasized. In our study, document examination was used that is one of the qualitative research. The work "İsyân Ahlâkı", which is the main source of the study, was examined and other relevant studies were also consulted for a better understanding of the subject. Pleasure, solidarity and dominance that are the popular subjects were explained in the concept of Topçu's morality philosophy and aimed to guide our age.

Key Words: Moral Philosophy, Solidarity, Dominance, Freedom, Nurettin Topçu Pleasure

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ.....	i
ÖNSÖZ	ii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	viii
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın Konusu ve Yöntemi	4
2.Araştırmanın ve Amacı ve Önemi	5
3.Araştırmanın Sayıtları	5
4.Araştırmanın Sınırlılıkları	6
5.Tanımlar	6
6.Araştırmanın Ana Kaynakları.....	8
I. BÖLÜM.....	10
Nurettin Topçu Felsefesinde Hürriyet	10
1. Nurettin Topçu’nun Hayatı ve Fikir Dünyası	11

2. İsyân Ahlâkı.....	13
3. Hürriyet	17
4. Sorumluluk	23
II. BÖLÜM	29
NURETTİN TOPÇU FELSEFESİNDE İNSANIN ESARETİ VE NEDENLERİ .	31
1. Esaret ve Nedenleri	31
1.1 Hareket Felsefesi	31
2. Haz Esareti	33
3. Dayanışma Esareti.....	45
4. Hâkimiyet Esareti	51
SONUÇ	58
KAYNAKÇA.....	64

SİMGELER VE KISALTMALAR

Çev.: Çevirmen

Ed.: Editör

T.D.V: Türkiye Diyanet Vakfı

s.s.: Sayfa

Yay.: Yayınları

yy.: Yüzyıl

GİRİŞ

İnsan iradesi ve hürriyeti üzerine tartışmalar insanlık tarihi kadar eskidir. Bu tartışmalara hem felsefe hem de dinler, tarih boyunca yanıtlar bulmaya çalışmıştır. Verilen yanıtlar, günümüz modern insanının gündemini oldukça meşgul eden hürriyet olgusuna da açıklama getirme çabası taşımaktadır. Ortaya çıkan sonuçlar, insanı hür kılabilmiş midir? Ya da Topçu'nun iddia ettiği gibi insan, daha fazla mı esir olmuştur? Bu soruların yanıtları, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, Topçu felsefesi çerçevesi bağlamında, yapılan analizlerle detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Felsefi açıdan hürriyet kavramı hem filozofların hem de teologların ilgisini her dönem çekmiştir. Antik Yunan felsefesinde hürriyet, toplumda yalnızca belirli kesimlerce kullanılan bir kavram olmuştur. Bu durumun nedeni, köleliğin normal kabul edilmesi, yönetenlerin toplumdan belirgin biçimde ayrılması ve söz konusu durumun meşru görülmesidir. Platon ve Aristo, kişinin kölelikle veya hür irade ile doğuştan tanıştıklarını iddia etmiştir (Senemoğlu, 2016, 43)

Orta Çağ'da etkin olan düşüncenin Tanrı merkezli olduğu görülmektedir. Felsefe anlayışı da Hristiyanlığa göre şekillendiğinden dolayı hürriyet de bu doğrultuda açıklanmaya çalışılmıştır. Gerçek anlamda hürriyet, sadece Tanrı ile elde edilebilir. Çünkü din merkezli olan anlayışa göre tek mutluluk kaynağı Tanrı'dır. Dolayısıyla hür olmak da Tanrı'yı bilmek ve tanımakla eşdeğer görülmektedir (Çuhadar, 2007, 137).

Batı felsefesinde insan iradesinin hürriyeti konusu, Orta Çağ boyunca etkili olan din düşüncesinin ardından, aydınlanma dönemiyle daha farklı bir anlam kazanmaya başlamıştır. Özellikle kiliseye karşı insanların sorgulayıcı tavrı, hürriyeti bambaşka tartışma alanlarına çekmiştir (Karaca, 2021, 2). İslam felsefesinde irade hürriyeti, bir kelâm problemi olarak ortaya çıkmaktadır. İnsanın eylemleri ile ilgili, fiilin gerçekleşmesindeki rolü ve payı nedir? Bu sorunun cevabını arayan kelâm ilmi, bu konu üzerinden mezhepleşme sürecine girmiştir.

Bir ahlâk filozofu olarak bilinen Nurettin Topçu, aydınlanmanın etkisinin yoğun bir şekilde görüldüğü Fransa’da felsefe eğitimini tamamlamıştır. Dolayısıyla Topçu için de hürriyet konusu, aydınlanmanın temel dinamiklerinden birisi olması nedeniyle, önemli bir yer tutmaktadır (Karaca, 2021, 2). Topçu’ya göre hürriyet, ahlâklı insan olmanın bir göstergesidir. Hür olan birey, yanlış olan hiçbir şey yapamaz çünkü ona mâni olan bir güç vardır ve bu gücün adı hürriyettir (Topçu, 1965, 74). Aksine, yaşamın tüm lezzetlerinden yararlanma arzusu duyanlar ise hürriyetin tam karşısında durmaktadır. Topçu’ya göre onlar hür olamazlar bilakis onlar hem kendilerinin hem de yaşamın esiri olmuşlardır (Topçu, 1965, 75).

Topçu felsefesinde hürriyetin nasıl ele alındığı, özellikle determinizm kavramı çerçevesinde incelendiğinde, daha anlaşılabilir olmaktadır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde determinizm kapsamlı olarak ele alınacağından, burada sadece kavramsal tanımına yer verilmesi yeterli olacaktır. Determinizm, ahlâkî olaylar da dahil olmak üzere her şeyin birtakım nedenler silsilesinin dolaylı sonucu olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda denilebilir ki nedensellik, determinizm kavramının temel ilkesini oluşturmaktadır (Yıldırım, 2019).

Topçu düşüncesinde hürriyet, içsel olan determinizmle eş anlamda kullanılmaktadır. Hür olmak demek, dışsal determinizmden kurtulup içsel olanı aktif hale getirmek demektir (Topçu, 1995, 79). İçsel determinizmi başarabilmek de her türlü esaretten kurtulma gücü anlamına gelmektedir. Topçu, bu gücü elde edebilmek için öncelikle insanın, esaretten kurtulması gerektiğini belirtir. Ona göre bu esaretler haz, hâkimiyet ve dayanışmadır (Topçu, 1995, 85).

Haz olgusunu incelerken Topçu, Epikür ve Aeistipposun’un meseleyi yanlış konumlandırıdıklarını belirterek, konuyu kendi felsefesi açısından ele almaktadır. Bu filozofların düşüncesindeki “bedenin acıdan kurtulması ve ruhun dinginliği” anlamına gelen haz anlayışı, Topçu felsefesine göre doğanın tekâmül kanunu ile çelişmektedir (Topçu, 1995, 90). Ona göre doğadaki her canlı, kendi türünü mükemmel hale getirmek üzere programlanmıştır. Yani ona göre hazzın buradaki görevi, ittirici güç şeklinde olmalıdır. Halbuki hazcı filozoflar ise hazzı,

yaşamın gayesi olarak görmektedirler. Bu durum da Topçu'ya göre doğal olarak işleyen kanunla çelişmektedir (Topçu, 1995, 90).

Topçu, dayanışma olgusunu ele alırken ise Emile Durkheim'in iş bölümü fikri ve Bourgeois'un zorunlu ve bağımlı dayanışma düşünceleri üzerinden birtakım eleştirilerde bulunmaktadır. Çünkü Topçu için dayanışma, iş bölümü ile başlamaktadır ve kişi için bu zorunluluk, bir esaretin başlangıcı demektir (Topçu, 1995, 97). Dolayısıyla dayanışmanın, dışarıdan bir dayatma ile olması demek, kişiyi hem dayanışmaya hem de bu dayatmaya esir etmek anlamına gelmektedir (Topçu, 1995, 96). Topçu felsefesine göre ancak birey olmayı başarabildiğimiz müddetçe hürriyetimizi elde edebiliriz. Ona göre birey olmayı başaramamış insanların oluşturduğu toplumlar, esaret yığınlarıdır (Topçu, 1965, 76).

Son olarak hâkimiyet olgusunu elen alan Topçu, düşünce ve eleştirilerini J.J. Rousseau üzerinden açıklamaktadır. Hâkimiyeti, dayanışmanın zorunlu bir sonucu olarak gören Topçu, J.J. Rousseau'nun sosyal sözleşme fikrinin, suni bir düşünce olmasından dolayı, bunu topluma ve kişiye bir dayatma olduğu gerekçesiyle eleştirmektedir. Topçu, burada iki kere esir olmaktan bahseder. İlk esaret, birey için kendisine bir zorlama sonucu dayatılan iradeye karşı olan esarettir. İkinci esaret ise, bu irade doğrultusunda topluma karşı oluşan bağımlılık durumudur.

Çalışmanın tarafsızlığı bağlamında, Topçu'nun eleştiri getirdiği bu düşünceleri ve onların fikirleri de ilerleyen bölümlerde daha ayrıntılı olarak analiz edilecektir. İlgili düşüncelerin konuya dair eserleri birincil kaynak olarak incelenecek ve bu eserler üzerine yapılmış akademik çalışmalar da Topçu'nun düşünce sistemi çerçevesinde değerlendirilerek sonuçlandırılacaktır.

Çalışma, Nurettin Topçu'nun *İsyan Ahlâkı* adlı eserinde bahsettiği bu üç kavramın haz, dayanışma ve hâkimiyet olgularının derinlemesine analizi üzerine oluşturulmuştur. Topçu, bu kavramların hem içsel hem de dışsal olarak esarete sürükleyen ve hürriyeti kısıtlayan unsurlar olduğunu belirtmiştir. Bu unsurları açıkladıktan sonra, bireyin esaretten hürriyete ulaşmasını sağlayacak reçeteyi de kendi felsefe sistemi içerisinde sunmuştur (Karaca, 2021, 67).

Çalışma boyunca Topçu'nun hür irade karşısında engel olarak gördüğü bu kavramlar, tek tek incelendikten sonra düşünürün fikir dünyasında nasıl yankı bulduğu ortaya konulmuştur. Literatür taraması yapılırken Nurettin Topçu'nun ahlâka dair eserlerine başvurulmuş, sonrasında konuyla alakalı yapılmış çalışmalar, incelenmiştir. Üç ana kavram olan haz, hâkimiyet ve dayanışmanın, farklı düşünürlerce nasıl ele alındığı da ortaya konulmuştur. Buradan hareketle Nurettin Topçu düşüncesindeki hürriyet ve esaret kavramları sistematik bir şekilde, bütünsel bir araştırma ve tez konusu yapılmıştır.

1. Araştırmanın Konusu ve Yöntemi

Bu çalışmanın konusunu, Nurettin Topçu'nun *İsyan Ahlâkı* adlı eserinde insan hürriyetine karşı esaret olarak ele aldığı haz, dayanışma ve hâkimiyet kavramlarının, düşünürün kendi felsefe sistemi çerçevesinde incelenmesi oluşturmaktadır. Araştırmada söz konusu kavramların, Topçu felsefesinde hangi nedenlerle esaret olarak değerlendirildiği ve düşünürün bu meseleye yönelik sunduğu çözüm önerilerinin neler olduğu kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır.

Araştırmada izlenen yöntem, hedefe ulaşmada izlenen yol olarak tarif edilebilir. Dolayısıyla her bilimsel çalışmanın kendine özgü bir metodu olması gereklidir. Nitel araştırmalar, konu ve olguları derinlemesine anlama ve betimleme imkânı sağlayan bir yaklaşımdır. Doküman analizi, nitel araştırma yöntemlerinde tüm belgeleri titizlikle inceleme için kullanılan sistemli bir yöntemdir. Doküman incelenmesinde, araştırma konusu ile doğrudan ilişkili ilgili yazılı kaynaklara erişilmesi amaçlanır (Yıldırım & Şimşek, 2013, 217)

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği kullanılarak yapılmıştır. Doküman incelemesi tekniğiyle, tüm veriler analiz edilmiştir. Bu yöntemle, Topçu'nun konuya dair başta *İsyan Ahlâkı* eseri olmak üzere ahlâk ile ilgili diğer pek çok eserine başvurulmuştur. Konuyla ilgili diğer kitap, makale ve tezler de incelenmiştir. Bu bağlamda yapılan uzun araştırmalar sonucunda Topçu düşünce sistemi içerisinde konuya dair ortaya çıkan görüşler, özenle analiz edilmiştir.

2.Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın temel amacı, Nurettin Topçu'nun isyana başka bir boyut kazandırdığı fikir dünyasında, bu isyanın gerçekleşebilmesi için temel kavramlardan biri olan hürriyetin nasıl elde edileceğini analiz etmektir. Topçu'nun, hürriyeti, esaretten kurtulma; haz dayanışma ve hâkimiyetten arınma olarak gördüğü düşünce dünyasının, fikir hayatımıza neler kattığı, gerçekten etkili bir bakış açısı olup olmadığı araştırılmıştır. Çalışmanın özel amacı, söz konusu kavramların Topçu felsefesi bağlamında incelenerek, literatüre katkı sağlamaktır.

Araştırmanın önemi, günümüzde sosyolojik açıdan da oldukça önem arz eden bu kavramların, Topçu felsefesi bağlamında ele alındığı özgün bir çalışma olmasından kaynaklanmaktadır. Haz, dayanışma ve hâkimiyet konularının, Nurettin Topçu düşüncesinde farklı anlamlar kazandığı ortaya konularak bu kavramların tek tek incelendiği ve tümevarım şeklinde ilerleyen çalışma, literatüre önemli katkılar sunmayı amaçlamaktadır.

3.Araştırmanın Sayıltıları

Bu araştırmanın geçerliliği ve sonuçlarının yorumlanabilmesi için bazı temel sayıltılar kabul edilmiştir. Çalışmanın genel çerçevesini oluşturan Nurettin Topçu'nun ahlâk felsefesinin, hür irade önünde insana engel teşkil eden birtakım durumlara, çözümler sunduğu varsayılmaktadır.

Araştırmada, kişinin esareti kabul edilen haz, dayanışma ve hâkimiyet konuları, Topçu felsefesi bağlamında aşılması gereken engeller olarak öngörülmektedir. Kişi, sadece bu esaretlerden kurtulduğunda içinde var olan ahlâkî hareketini tamamlayabileceği ve ancak o zaman kişinin sonlu olana ulaşabileceği varsayılarak, bu bağlamda düşünürümüzün felsefi yaklaşımı ortaya konulmuştur.

Bu çerçevede günümüz modern insanını da etkisi altına alan ve Nurettin Topçu felsefesinde esaret biçimleri olarak kabul edilen haz, dayanışma ve hâkimiyet olgularının, bireyin hürriyet arayışını temellendirme sürecinde önemli unsurlar olduğu kabul edilmektedir.

Çalışma sürecinde Nurettin Topçu'nun ahlâk anlayışının, analiz sürecinde araştırmacının yaklaşımının bilimsel nesnellik çerçevesinde kalacağı ve çalışmanın ulaştığı sonuçların, ahlâk felsefesi tartışmaları açısından anlamlı katkılar sunacağı varsayılmaktadır.

4.Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmanın birincil kaynağını bahsi geçen üç kavramın da yer aldığı “*İsyan Ahlâkı*” adlı eser oluşturmaktadır. Eser, derinlemesine incelenerek analiz edilmiştir. Bunun yanı sıra Topçu'nun ahlâka dair görüşlerini ele aldığı diğer pek çok eseri de incelenmiş, ayrıca konuya ilişkin çeşitli kitap, makale ve tezlerden de yararlanılmıştır. Bu çerçevede araştırmanın sınırlılıklarını belirleyen temel unsur, incelenen kaynakların kapsamı olmuştur.

5.Tanımlar

Çalışmada ele alınan konunun daha anlaşılır olabilmesi adına bazı temel kavramların açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Böylece kavram kargaşasının önüne geçilerek konunun ortak bir zeminde açıklanması sağlanmış olacaktır. Bu bölümde, çalışma boyunca sıkça kullanılacak olan ve araştırmanın kavramsal çerçevesi açısından oldukça önemli yer tutan kavramların tanımlarına, kısaca değinilecektir.

- **Ahlak**

İnsanın özünü oluşturan, ona kavrama yetisi kazandırarak diğer canlılardan üstün kılan ve insana kimlik kazandıran unsurdur (Abdurrahman, 2022, 100). Her türlü kötü ve yanlış olan işten, ruhun kuvveti manasına gelen ahlâk sayesinde kurtulabilen birey için ahlâklı olmak, yaşamın vazgeçilmez bir değeridir (Topçu, 2005, 34).

- **İrade**

Herhangi bir eylemi, şartların uygunluğu ölçüsünde gerçekleştirebilme yetisidir. Bu tanımdan yola çıkılarak denilebilir ki irade, sınırsız bir hürriyet demek değildir. İrade de belli başlı koşullara bağlı olarak insanın gücü nispetinde var olan karar verme hürriyeti söz konusudur (Yıldırım, 2019). Topçu, bu

koşulların oluşma sürecini insanın tasarlama, düşünme ve karar verip uygulamaya geçme aşamaları olarak belirtmektedir (Topçu, 2005, 58).

- **Hürriyet**

Bireyin iradesine hem kendi içinden hem dışarıdan hiçbir dayatma olmaksızın, tamamen kendi tercihi ile herhangi bir harekete yönelmesidir. Kişiyi, harekete yönlendirme gücü, ruhsal hürriyetin varlığının göstergesidir. Davranışlarında hür olan bir insan, ruhsal anlamda da hürriyeti bulmuş demektir (Topçu, 2005, 71).

- **Hareket**

Maurice Blondel 'in savunucusu olduğu Hareket felsefesiyle tanışan Nurettin Topçu için de “hareket” kavramı önemli bir yer tutmaktadır. Hareketi, insani bir içgüdüden ayıran Blondel, onu ruhun sonsuz olana olan şuurlu bir faaliyeti olarak görür (Gündoğan, 2016, 27-28). Topçu için hareket etmek demek hür olmak demektir. Ona göre birey, kendinde bir şeyleri değiştirme gücünü hareket ederek bulabilir (Topçu, 1995, 63).

- **İsyan Ahlâkı**

İsyan Ahlâkı adlı eser, Nurettin Topçu'nun Fransa'da Sorbonne Üniversitesi'nde 1934 yılında, Soyadı Kanunu'ndan önce kullandığı ismi olan “Nurettin Ahmet” adıyla yayımlanan doktora tezidir (Topçu, 1995, 21). Kitabın orijinal ismi Conformisme et Révolte'tir. Türkçeye “Uysallık ve İsyan” ismiyle çevrilmiştir. Kitabın “*İsyan Ahlâkı*” başlığı ile yayımlanmasının nedeni, içeriğindeki baskın görüş olan isyan kavramını karşılamak ve okuyucuyu bu görüşe alıştırmaktır (Topçu, 1995, 26).

Çalışma boyunca ele alınan “isyan ahlâkı” kavramı, yalnızca bir eserin ismi değil aynı zamanda Topçu felsefesinin temel sloganı niteliği taşımaktadır. Bireyin kendi ihtiraslarına, toplumsal baskı ve dayatmalara, işe yaramayan her türlü ahlâk anlayışlarına karşı isyan, Topçu felsefesinde bu kavramla ifade edilir. Bu isyanın, anarşizmden farkı ise isyanın, sonsuz merhamet çizgisinden ayrılmama ilkesidir. Bu merhamet, beraberinde getirdiği sorumluluk anlayışıyla

hem bu dünya hem de sonsuz âlem için geçerli olmaktadır. Buradaki isyan, aslında sonsuz olana itaati gerektirmektedir. (Kara, 2016, 15-16).

6.Araştırmanın Ana Kaynakları

Araştırmanın teorik alt yapısı ve içeriksel boyutu, belirli başlı eserler üzerine bina edilmiştir. Bu bağlamda düşünürümüzün kendi çalışmaları ile onun çalışmasında doğrudan ele aldığı filozofların eserleri, araştırmada birincil kaynak olarak kullanılmıştır. Ayrıca çalışmada konuyu farklı açılardan ele alan ikincil pek çok eserden de istifade edilmiştir. Bu bölümde yalnızca birincil ana kaynaklara yer verilecek ve bunlar kısaca tanıtılacaktır.

İsyan Ahlâkı

Nurettin Topçu'nun, "Conformisme et Révolte" ismiyle yayımlanmış olduğu doktora tezinin, sonradan bu isimle basılmış halidir. (Topçu, 1995, 21). Editörlüğünü İsmail Kara'nın yaptığı, çevirileri ise Mustafa Kök ve Musa Doğan'ın üstlendiği eser, Topçu felsefesine giriş niteliği taşımaktadır. Çalışma genel anlamda bu kitap üzerine bina edildiği için eserle ilgili burada bu kadar bilgi yeterli olacaktır. Ayrıca düşünürün kaleme aldığı pek çok eseri ile hem Topçu'nun felsefesini hem de bizzat kendisini konu edinen çalışmalar, ikincil kaynak olarak değerlendirilmiştir.

Mutlu Olma Sanatı

Helenistik felsefenin önemli isimlerinden olan Yunan filozof Epikür'ün mektuplarından oluşan eseri, kendi kurduğu felsefenin de özünü oluşturan "mutluluk" üzerine bina edilmiştir. Nurettin Topçu'nun "haz" konusundaki görüşleri itibariyle, özellikle ele aldığı ve eleştirdiği düşünür olması sebebiyle çalışmanın birincil kaynakları arasında yer almaktadır. Konuya dair ele alınmış pek çok eser de ikincil kaynak olarak kullanılmıştır.

Toplumsal İş bölümü

Sosyolojinin kurucusu olarak tanımlanan Emile Durkheim, toplum düzenine dair ele aldığı eserinde, insanların daha özgür ve eşit olabilmeleri için sosyal yapı içerisindeki görevlerinden bahsetmektedir. Topçu'nu dayanışma konusunu ele alırken bizzat görüşlerini eleştirdiği düşünür olması sebebiyle birincil kaynak olarak

değerlendirilmiştir. Topçu, dayanışmayı ele alırken Bourgeois 'in de konuya dair fikirlerini inceleme konusu yapmıştır. Fakat Durkheim daha baskın olarak ele alınmıştır.

Toplum Sözleşmesi

18. yy.'ın siyaset felsefesi üzerine yazılmış önemli eserlerinden kabul edilmektedir. J. J. Rousseau'nun, bireyin özgürlükleri korunarak adil bir devletin nasıl olacağına dair fikirlerini kaleme aldığı eserde çözüm olarak sözleşme düşüncesinin ortaya çıktığı eseridir. Topçu “hâkimiyet” konusunu ele alırken, sözleşme fikri üzerinden eleştiride bulunduğu eser, çalışmamızda birincil kaynak olarak yer almaktadır.

I. BÖLÜM

NURETTİN TOPÇU FELSEFESİNDE HÜRRİYET

Nurettin Topçu'nun hürriyet kavramına olan yaklaşımı, onun hayat tecrübesi ve fikir dünyasının gelişiminden bağımsız olarak ele alınamaz. Fransa'daki aldığı eğitimi, hareket felsefesiyle tanışması ve isyan ahlâkı düşüncesi, hürriyet kavramının temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle Topçu'nun hürriyet anlayışına geçmeden önce, onun düşüncesini şekillendiren hayatı ve fikrî arka planın ortaya konulması gerekmektedir.

Topçu'da hürriyet, tek başına ele alınan bir kavram değildir. Hareket, irade, isyan ve ahlâk düşüncesinin bir sonucudur. Bu nedenle düşünürün hayatı, hareket felsefesi ve isyan ahlâkı anlaşılmadan, hürriyet kavramının felsefi bir zemine oturması mümkün değildir.

Bu çalışmada izlenen yöntem gereği, önce Nurettin Topçu'nun hayatı ve fikir dünyası ele alınmıştır. Çünkü Topçu, felsefesini sadece teorik bilgiler üzerine değil, yaşanmış ahlâkî tecrübeler ile birlikte inşa etmiştir. Düşünürün hayatı ve fikir dünyası incelendiğinde, onun felsefesinin merkezinde yer alan hürriyet kavramının, hareket ve isyan ahlâkı düşüncesiyle doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda, Topçu'nun hürriyet anlayışını değerlendirebilmek adına, bir sonraki bölümde Topçu felsefesinde hürriyet kavramı ele alınacaktır.

Topçu için hürriyetin sağlam bir zeminde ele alınabilmesi, isyan ahlâkının açıklanmasına bağlıdır. Topçu'ya göre birey, kendisini kuşatan haz, dayanışma ve hâkimiyet olgularına karşı ahlâkî bir tavır geliştirdiğinde anlamlı olabilir. Bu nedenle isyan ahlâkı, hürriyeti etkin kılan temel koşul olarak düşünülür. Hürriyet anlayışının sağlıklı biçimde değerlendirilebilmesi için, bu anlayışa zemin hazırlayan isyan ahlâkının, hürriyet konusundan önce açıklanması gerekli görülmüştür.

1. Nurettin Topçu'nun Hayatı ve Fikir Dünyası

Baba tarafından Erzurumlu, annesi tarafından ise Erzincan Eğinli olan Topçu, 1909 yılında İstanbul Süleymaniye'de dünyaya gelmiştir. Osman Nuri (kimliğinde ismi böyle geçmektedir), lise de dâhil olmak üzere eğitimini İstanbul'da tamamlamıştır. Sonrasında yurtdışı eğitimi için girdiği sınavı kazanarak, Fransa'ya giden Topçu, burada öncelikle dilini geliştirmek için lisedeki derslerini vermekle işe koyulmuştur. Ülkesine döndükten sonra dahi mektuplaşarak görüşmeye devam edeceği Maurice Blondel ile de bu dönemde tanışmıştır. Üniversitede felsefe eğitimi tamamlayan Topçu, devamında da sanat tarihi lisansına devam etmiştir. Bu süreçte doktora çalışmalarına başlayan Topçu, lisans eğitiminin hemen akabinde Strasbourg'da "Conformisme et Révolte" başlıklı doktora tezini büyük bir başarıyla da savunmuştur. Avrupa'ya gidip de ahlâk felsefesi üzerinde çalışma yapan ilk Türk öğrenci olma özelliğine sahip olan Topçu, izleyen süreçte düşünce hayatına, ahlâk üzerine yoğunlaşarak devam etmiştir.

1934 yılında ülkesine dönen Topçu, Galatasaray Lisesi'nde öğretmenlik hayatına başlamıştır. Bu süreçte aile dostu olan Hüseyin Avni Ulaş'ın kızı Fethiye Hanım'la 2 yıl sürecek olan evliliğini yapmıştır. Öğretmenlik yaptığı lisede, bazı öğrencilere ayrıcalık tanımadığı iddiasıyla tayini İzmir'e çıkan Topçu, burada görev yaptığı süre boyunca İstanbul'da çıkan Hareket Dergisi'ni yayımlamaya başlamıştır. Bu süreçte de yazılarından dolayı yeniden İstanbul'a sürgün edilmiştir. Toplamda 40 yıl sürecek ve tayinlerle geçecek öğretmenlik hayatını, büyük bir ciddiyet ve hassasiyetle sürdürmeye devam etmiştir.

Hilmi Ziya Ülken'in kürsüsünde eylemsiz ahlâk doçentliği yaptığı dönemde, "Bergson" konulu doçentlik tezini hazırlamıştır. Sonrasında ise çeşitli gerekçeler öne sürülerek Topçu'ya üniversitede kadro verilmemiştir. Bu dönemde Nakşibendî tarikatından Hasib ve Abdülaziz Efendilerle tanışan Topçu, 1945 yılında Nakşî şeyhi Abdülaziz Bekkine Efendi'ye intisap etmiştir. Topçu, 1975 Nisan ayında rahatsızlanmış ve kendisine pankreas kanseri teşhisi konulduktan birkaç ay sonra da 10 Temmuz 1975 günü vefat etmiştir (Kara, 2016, 6-14).

Topçu, henüz genç bir öğrenciyken dahi Fransız dergilerine yazılar göndermeye başlamıştır. (Topçu, 1995, 21). Özetle, sonlu olandan sonsuz olana giden yolu anlatan Hareket felsefesi, Topçu'nun fikri dünyasında, içinde bulunulan pozitivist dünyadan, başka ulvi bir alemi keşfetme imkânı oluşturmuştur (Gündoğan, 2006, 25).

Hareket felsefesinin Topçu için bu kadar etkili olma sebebini, zamanının siyasi şartları ve fikir akımlarından ayrı düşünmek imkânsızdır (Gündoğan, 2006, 26). Çünkü o, dönemin güncel tutumu olan sosyolojizmi, toplumsal olarak bir ahlâkîliği benimsemesi gerekçesiyle eleştirmektedir. Ona göre bu anlayış, ferdi hürriyeti yok saymaktadır. Ona göre Hareket felsefesinin temelini oluşturan, bireysel özgürlükle sonsuz olana ulaşma düşüncesi, sosyolojizmin toplumsal ahlâk fikriyle çelişmektedir (Gündoğan, 2006, 32). Topçu'nun fikir dünyasının temelini, ahlâk meselesi oluşturmaktadır. Onun felsefesinde hareket, irade ve isyan kavramları da ahlâkî birer sorunsal olarak şekillenmektedir (Kara, 2013, 15).

Nurettin Topçu, düşünsel etkisi yaşadığı dönemle sınırlı olmayan, hayatı sıkıntılar ve zorluklarla geçen, çok yönlü ve derinliği olan bir düşünürdür. Sorbonne'da almış olduğu felsefe eğitimiyle idealist bir fikir adamı, tasavvufa yönelerek mürit olmayı seçmiş bir dindar, ama bu kesime de ağır eleştiriler getiren bir aydındır. Sorbonne'da doktorasını veren ilk Türk öğrenci olan ve en başarılı doktora tezini yazan Topçu, hocası Blondel'den Sorbonne'da kalması ısrarlarına rağmen milli duyguları hasebiyle ülkesine dönmeyi tercih etmiştir. (Sarı, 2019, 270).

Nurettin Topçu'nun düşüncesini zamanının ötesine taşıyan şey, Anadolu ahlâkını merkeze alan bir ahlâk anlayışına sahip olmasıdır. Batı felsefesine olan hâkimiyetini, Anadolu kültür ve medeniyetiyle mükemmel bir şekilde harmanlayabilmiştir. Bu da ona kendine has bir felsefi zemin sergileme imkânı sağlamıştır (Gündoğan, 2006, 26). Bu duruş sadece yazılarında değil Topçu'nun yaşamında da vuku bulmuştur.

Yurt dışında aldığı yedi yıllık eğitimin yanı sıra, yurda döndükten sonra karşılaştığı zorluklar ve engellemeler, toplumun sosyokültürel durumu ve yaşadığı

içsel bunalımlar, kendine özgü bir ahlâk felsefesi inşa etmesine zemin hazırlamıştır. Kırk yıl süren öğretmenlik hayatı boyunca sergilediği ahlâkî duruşu ve neşrettiği eserleriyle sonrasında adıyla özdeşleşen bir düşünce ekolü oluşmuştur (Sarı, 2019, 271).

Topçu'nun, doktora (Conformisme et Révolte) ve doçentlik (Bergson) tezleri ile lise felsefe grubu dersleri için hazırladığı ders kitapları (Felsefe, Sosyoloji, Psikoloji, Mantık, Ahlâk) ve makalelerinden derlenerek oluşturulan diğer eserleri birçoğu kendisi hayatta iken basılmıştır. 2005 yılları arasında ise Ezel Erverdi ve İsmail Kara tarafından bütün kitapları, yeniden gözden geçirilerek ve tercümeleri yapılarak günümüz okuyucusuna sunulmuştur (Kara, 2013, 18).

2. İsyân Ahlâkı

İsyân Ahlâkı kitabı, Nurettin Topçu'nun Fransa'da Sorbonne Üniversitesinde 1934'te Nurettin Ahmet (Soyadı Kanunu çıkmadan önce) ismiyle yayınlamış olduğu doktora tezidir (Topçu, 1995, 21). Kitabın orijinal ismi “*Conformisme et Révolte*” yani “Uysallık ve İsyandır.” Kitabın *İsyân Ahlâkı* başlığı ile yayınlanmasının nedeni, içeriğindeki baskın görüş olan “isyân” kavramını karşılamak ve okuyucuyu bu görüşe alıştırmaktır. Ayrıca Nurettin Topçu “*İradenin Davası*” ile “*Kültür ve Medeniyet*” adlı makalelerinde “*İsyân Ahlâkı*” başlığını, kendisi bizzat kullanmıştır (Topçu, 1995, 26).

Nurettin Topçu, hayattayken kitabın yayınlanmasını istememiştir. Hatta kitabın yayınlanmasını isteyen öğrencilerine “kim okuyacak ki?” diye cevap verdiği söylenir (Topçu, 1995,15). Tezinin yanlış anlaşılacağını (yaşadığı dönemin sosyokültürel dinamikleri açısından) düşündüğü için de yayınlamamasını istediği muhtemeldir. Topçu'nun vefatından sonra kitabın Türkçe olarak ilk kez yayınlanması, 1995 yılında Mustafa Kök ve Musa Doğan tarafından gerçekleştirilmiştir (Gülen, 2018, 144).

İsyân ahlâkı kavramını literatürde ilk kullanan kişi Nurettin Topçu'dur. Topçu “isyân” kavramını, alışlagelmişin dışında farklı bir açıdan ele almıştır. Kitaptaki isyan, kişinin kendi nefsinde başlamakta ve sonrasında kişiyi Allah'a

yaklaştırır. Topçu felsefesindeki isyanın amacı, kişinin sonlu olan iradesini sonsuz olan iradeye ulaştırmaktır.

Topçu, eserinde öncelikle kendi ahlâk anlayışı çerçevesinde işe yaramayan diye nitelendirdiği bireysel isyanlardan bahseder. Bunlar Stirner, J.J. Rousseau ve Schopenhauer'ın isyanlarıdır. Topçu'nun ortaya koyduğu isyanı diğer filozofların isyan anlayışlarından ayıran husus, bu isyanın taşıdığı ruhtur. Nitekim Topçu'da isyanın amacı sonsuza yönelmektir. Oysa bahsi geçen filozofların isyanı, sadece bu dünyaya yönelik ve geçici olana isyandır. Ayrıca Topçu'nun isyanı sonsuza gittiği yolda ruhu, hür kılmayı amaçlar. Toplum ve değerleri reddetmeden, onların üstünde olan kutsala yönelen bir tavır geliştirir (Karaca; 2021, 67)

Nurettin Topçu için önemli bir yere sahip olan Hareket Felsefesi, *İsyan Ahlâkı* kitabının da temel yapısını oluşturur. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde Hareket felsefesi, ayrıntılı olarak ele alınacağından, bu bölümde yalnızca Topçu açısından söz konusu felsefenin önemine kısaca değinilecektir.

Hareket Felsefesine olan yaklaşımını, Topçu'nun içinde bulunduğu sosyal ve siyasi ortama göre değerlendirmek gereklidir. O dönemde Türkiye'de etkili olan toplumsalcı yaklaşım, Topçu'nun fikir dünyasında da yansımalarını göstermiştir. Buna ek olarak İslam düşüncesi ve özümüz olduğunu söylediği Anadolu kültürünü de eklemek gereklidir (Gündoğan, 2006, 27)). Blondel'in Hareket felsefesinden esinlenen Topçu, insanın içindeki cevheri keşfetme süreci ile aşkın olana varabileceğini düşünür. Hareketin sınırsız ve sonsuz olma fikrinden isyana giden yolda Topçu, kendi değerlerimizle bütünleşmeyi öğretir (Gündoğan, 2006, 33).

İsyan Ahlâkı'nda hürriyet kavramı, önemli bir yer tutar. Topçu için hürriyet, gerçekleşmesini istediği isyanın temelini oluşturur. Topçu'ya göre kişi, hür olduğu müddetçe ancak kendinde isyan edebilme gücünü bulabilir. Onun için isyan, hareket gerektirir ve bu hareketin niyette kalmaması, aktif hale geçmesi için de hür iradeye ihtiyaç duyulur (Topçu, 1995, 80)

İsyân Ahlâkî'nda ki hürriyetin amacı, bireyin esaretten kurtulup, ruhunu sonsuz olana ulaştırmasıdır. Bu da ancak Topçu felsefesinin özünü oluşturan isyan ahlâkını kuşanmakla elde edilebilir. Bu isyanın anlaşılması sadece Topçu felsefesinin büyük bir kısmını anlamayı kolaylaştırmaz aynı zamanda düşünce tarihimize katkı olarak sunduğu bu kavramın, daha iyi idrak edilmesini de sağlar (Karaca, 2021, 24).

Topçu için isyanın hür olabilmesi demek, kuvvetinin ilahi iradeye dayanmış olması demektir. Bu isyanın, esarete karşı dik bir duruş sergilemesi gereklidir. Çünkü insan doğası, nefsinin arzularına yenik düşebilir. Bu esaret, bireyi, hürriyetten mahrum bırakırken, Topçu'ya göre isyan, onun nefsin baskısından kurtarıp ilahi iradeye teslimiyete yönlendirir. Topçu felsefesini hareket felsefesi ile eş değer görülmesinin sebebi olan hareket ahlâkî, kişiye isyan etme gücünü verirken aynı zamanda sorumluluk bilincinin oluşmasına da zemin hazırlar. Özü itibarıyla hür irade ve aklı ön plana çıkaran hareket düşüncesi, sonunda sonsuz olana ulaşma hedefi sergilediğinden bir çeşit isyan ahlâkıdır. (Karaca, 2021, 40).

İsyân ahlâkî felsefesinin temellerine değinildikten sonra, eserin içeriğine ilişkin kısa bir değerlendirme yapılarak çalışma "hürriyet" konusu ile devam edecektir. Dolayısıyla isyan ahlâkî ile hürriyet arasındaki felsefi bağ ortaya konularak, düşünürün hürriyet kavramına olan yaklaşımı, ahlâkî ve düşünsel zeminde açıklığa kavuşturulacaktır.

Dergâh yayınlarından İsmail Kara'nın editörlüğünde, Mustafa Kök ve Musa Doğan'ın tercümeleriyle ortaya çıkan Nurettin Topçu'nun "*İsyân Ahlâkî*" eseri, Topçu'nun Paris'te Sorbonne Üniversitesinde okurken hazırladığı doktora tezinden meydana gelmiştir. 6 bölümden oluşan eserin giriş bölümünde, ahlâk probleminin hareket ile ortaya çıktığı ortaya konulmaktadır. Çünkü düşünürümüze göre ahlâkî olan her hareket, hürriyeti aramak ve sınırları aşmak zorundadır (Topçu, 1995, 39). Çeşitli ahlâk sistemlerine kısa bir eleştiride bulunduktan sonra Topçu, sorumluluk ile isyana giden yolu özetleyerek kitabın giriş bölümünü bitirir.

Eserin birinci bölümü “*Hürriyet Problemi*” başlığını taşır. Topçu, hürriyeti ele alırken öncelikle Spinoza üzerinden bir açıklama yoluna gider. Topçu, Spinoza’nın insan iradesini yok saydığı ve Tanrısal bir anlayış olarak kabul ettiği sistemi eleştirerek, iradenin varlığının ispatını, hareket üzerinden açıklamaya çalışır.

Bu bölümde Spinoza ve sisteminin eleştirisinin ardından, sezgi ve hürriyet kısmında, Bergsoncu görüşün kendiliğinden oluş düşüncesi üzerinden bir açıklama yoluna gidilir. Topçu, burada şuuru gündeme alarak, sezgisel anlamın yetersizliğine vurgu yapmaktadır. Son olarak da hürriyetin tanımını yapmaya çalışarak insanın esirliği bölümüne geçer.

Eserin ikinci bölümü “*İnsanın Esirliği*” konusuyla devam eder. Bu başlık altında üç ana konu olan haz, dayanışma ve hâkimiyet kavramlarına giriş yapar. Düşünürümüz, bu üç kavram üzerinden insanın hürriyetini nasıl elde edeceği üzerinde durmaktadır. Hürriyetten isyana giden yolda engel olarak görülen bu kavramlar, düşünürümüzün ahlâk sistemi içerisinde incelenmektedir. Çalışmanın da konusunu oluşturan bu bölüm ile ilgili olarak burada bu kadar bilgi yeterli olacaktır.

Üçüncü bölümde “*Sorumluluk İdeali*” başlığıyla devam eden Topçu, sorumluluğu ele alırken kendi deyiimiyle bu yolda yürüyen ahlâkçılar üzerinden açıklama yoluna gider. Spinoza, Bergson ve Levy Bruhl üzerinden eleştirilerde bulunarak, kanunî ve ahlâkî sorumluluğun birbirinden ayrılması sonucuna varmaktadır. Sorumluluk idealinin ne olması gerektiği açıklandıktan sonra konu, adalet ve merhamet başlığıyla daha da genişletilir.

Dördüncü bölümde ise “*Taklit ve İnanç*” başlığıyla devam eden düşünürümüz, öncelikle inanç kavramı üzerinde durarak, inancı hazırlayan bilgi şekillerini açıklar. Sezgisel ve mantıki düşüncüyü inceledikten sonra inanç ve bilgi arasındaki ayrımla devam edilir. Burada Pascal, Kant, Fichte ve Hamilton’un görüşlerini eleştirerek, gerçek bilgi olarak kabul ettiği inancı ortaya çıkarmaktadır.

Beşinci bölüm “*Mistik İman*” başlığıyla devam etmektedir. İmanı, inancın bir devamı ve sürekliliği olarak gören Topçu, estetik ve dini îman ayrımı ile konuyu

daha da derinleştirmektedir. Estetik îmanda sanatçı ve eseri arasındaki özel ve eşsiz bağdan bahseden düşünürümüz, dini îmanda ise varılacak mutlak sonuç olarak mistik îmanı vurgular. Topçu'ya göre İslam'ın gerçek yorumu, sadece mistikler üzerinden anlaşılabilir.

Ve son olarak “*İmandan İsyan*” başlığıyla eseri tamamlayan Topçu'ya göre birey hem kendi içgüdülerinin hem de dış faktörlerin baskısından kurtulduğu andan itibaren artık isyan etmeye hazırdır. Bu isyanın; Stirner'in anarşizminden, J.J. Rousseau ve Schopenhauer'ın isyanlarından ayrı tutulması gerekmektedir. Çünkü Topçu'ya göre bu isyan, sonlu olana yöneliktir ve sonunda da sonsuz olana itaat ile tamamlanmaktadır. Topçu, son olarak Hallac-ı Mansur'un Ene-l Hak makamına ulaşması örneğini vererek, çözümün mistiklerin isyanında olduğunu belirtir.

3. Hürriyet

Herhangi bir kavramın açıklamasını yapmak için öncelikle kavramın, zıt veya tamamlayıcı unsurunun bilinmesi gerekmektedir. Bu çalışmanın ana konusu olan esaret kavramı, hürriyetin tanımının yapılabilmesiyle ancak sağlam bir temele oturtulabilir. İnsanın bir “şeyi” yapmaya veya yapmamaya karar vermesi ve bu kararı verirken de hiçbir baskı altında olmaması, hürriyetin tanımı olarak karşımıza çıkmaktadır (Demir-Acar, 1997, 14)

Hürriyetin, çok yönlü bir kavram olmasından kaynaklı olarak birçok tanımı bulunur (Çuhadar, 2007, 133). Kavram, felsefi, dini, siyasal ve hukuksal pek çok açıdan ele alınabildiği için genel anlamda yukarıda verilen tanım, ilk aşamada yeterli olacaktır. Tanımdan çıkan sonuç itibarıyla hürriyet, seçimlerimizde serbest olma yani esaret altında olmamayı ifade etmektedir. Bu bağlamda esaretin içeriğini anlayabilmek ve kavramsal çerçevenin sağlam bir zemine oturmasını sağlamak, hürriyetin kapsam ve sınırlılıklarını belirlemekten geçmektedir.

Daha verimli bir hürriyet tanımı yapabilmek için konunun farklı yönlerden ele alınmasının faydalı olacağı daha önceden de ifade edilmişti. Bu doğrultuda,

farklı perspektiflerden hürriyete dair çeşitli tanımlamalara yer verildikten sonra Topçu felsefesinde hürriyetin anlamı, ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

Felsefe tarihi açısından hürriyetin anlamı, zamanla değişime uğramıştır. İlkçağ filozofları ile aydınlanma dönemi filozoflarının hürriyet anlayışları, oldukça farklılık arz eder. İlkçağ filozoflarının çoğu için hürriyet, sınıfsal ve doğal bir süreçtir (Çuhadar, 2007, 135). Örneğin Aristo'da (M.Ö.384-322) hürriyet, toplumların sürekliliği için köleliğin, normal bir süreç olarak devam etmesi demektir. Ona göre toplumda emir veren ve bu emirleri sorgusuzca yerine getiren bir grup olması, düzenin ve devamlılığın hâkim olması anlamına gelir. Aristo ve dönemin pek çok filozofu, köleliğin, doğal bir süreç olduğu kanaatindedir (Çuhadar, 2007, 136).

Orta Çağ ve dolayısıyla Hristiyanlık dünyası için ise hürriyet, Tanrı merkezli bir kavramdır. Sadece Tanrı dilerse her şey olur ve bu sebeple insan iradesinin hürriyeti de oldukça kısıtlı olur (Çuhadar, 2007, 137). Döneme etkisi oldukça fazla olan Augustinus'a göre her şeyin sebebi olan Tanrı, insanların iradesini de elinde bulundurur (Augustinus, 1999, 20). Tüm dönemi etkisi altına alan Tanrı iradesi merkezli düşünce sebebiyle, tam bir hürriyetten bahsetmek de mümkün değildir.

Aydınlanma dönemine gelindiğinde Avrupa'da başlayıp ardından tüm dünyayı etkisi altına alan köklü bir zihniyet değişiminin yaşandığı gözlemlenir. Orta Çağa hâkim olan Tanrı merkezli din anlayışı, yerini insan odaklı bir düşünce sistemine bırakır. Bu düşünce sisteminde insanın konumu, yeniden tartışmaya açılır. Bunun sonucunda da bireyin hürriyeti, yeniden ve farklı açılardan ele alınmaya başlanır (Karaca, 2021, 2).

Aristoteles'in görüşünün tam tersi olarak, J.J. Rousseau'ya göre insan, hür bir şekilde dünyaya gelir (Çuhadar, 2007, 138). Ancak J.J. Rousseau için bu hürriyet, bağımlılığı olan bir hürriyettir. Ona göre en çok hürüm diyenler dahi esaret altındadırlar (J.J. Rousseau, 2020, 6). J.J. Rousseau için doğuştan gelen fakat sonradan zedelenen bu hürriyeti, tam olarak elde etmenin yolu ise toplum sözleşmesidir. J.J. Rousseau, toplum sözleşmesinin kişiye kazanımının içsel bir

özgürlük olduğunu belirtmiştir. Bu içsel özgürlük ise kişiyi dürtülerden uzaklaştırarak tam özgürlük elde etmesini sağlar (J.J. Rousseau, 2020, 7).

Hürriyet, İslam ahlâk felsefesinin ana konularından birisidir. Hürriyet olmadan ahlâkın bir manası kalmaz. İnsanın irade sahibi olması, iyiyi ve doğruyu seçmesi için yeterli değildir. İyiye yönelme yetisi, hür olmakla olabilmektedir. Aksi durumda bireyde oluşan vicdan azabı veya kınanma hissinin bir anlamı kalmazdı (Onay, 2018, 3767).

İslam felsefesinin hürriyet konusuna yaklaşımı kelâm ilmi etrafında şekillenmiştir. İnsanın bir fiili işlerken bunu tamamen kendi iradesi ile mi yoksa Allah'ın iradesi ile mi gerçekleştirdiği, ya da kişinin ve Allah'ın iradesi, fiili işlerken ne kadar etkili? Bu ve benzeri sorular, kelâm ilminin hürriyet kavramına olan yaklaşımını ortaya koyar (Yazıcıoğlu, 1988, 155).

İnsanın fiillerinde hür olup olmadığına dair kelâmî tartışmaların temelinde iki zıt görüş mevcuttur. Birinci görüşe göre, bu fiillerin yaratılışı Allah tarafından ve insanın hiçbir etkisi yoktur. Cebriye/Cehmiyye mezheplerinin temsil ettiği bu görüşte insan, sadece kendisine verilen rolü oynar. Mutezile/Kaderiyye ekollerinin görüşünde ise fiiller de insan tarafından yaratıldığı için tüm sorumluluk da kula aittir. Her iki görüşten daha ılımlı bir yol çizen Ehl-i sünnete göre de yaratmak Allah'tan; seçmek ise kuldand, denilerek konuya farklı bir çözüm getirilmeye çalışılmıştır (Ödemiş, 2021, 296).

Ehl-i Sünnet'in görüşünü tam manasıyla özetlemesi bakımından Mustafa Sait Yazıcıoğlu'nun şu ifadeleri oldukça yerinde olacaktır: “İnsan, fiilinin yapıcısıdır” (Yazıcıoğlu, 1998, 156). Bu anlayışla, Allah'ın yaratma sıfatına herhangi bir zarar verilmemiş ve böylece Mutezile'nin fiili yaratma işini tamamen kula bıraktığı anlayışındaki açmaz da ortadan kalkmıştır. Aynı zamanda insana işlediği eyleme dair de bir yapma kudreti tanınmış olur. Böylece Cebriye'nin, insan için hürriyetin olmadığı yönündeki düşünce tarzı da geçerliliğini yitirmiş olur. Ayrıca burada geçen “yapıcı” ifadesi, fiilin henüz işleme aşamasında iken ortaya çıkan hürriyetin varlığını ortaya koyar.

Kelâm ilminde hürriyet problemi, insan fiillerinin ilahî irade karşısındaki konumu etrafında tartışılırken, İslam felsefesinde bu mesele daha çok insanın aklı yapısı, varlık hiyerarşisi ve nedensellik anlayışı bağlamında ele alınmıştır. Bu çerçevede Kindî, Fârâbî ve İbn Sînâ gibi filozoflar, insanın fiillerini gerçekleştirme gücünü akıl ve irade yetisi üzerinden temellendirerek hürriyet sorununa felsefî bir açıklama getirmişlerdir.

İslâm felsefe geleneğinin ilk kurucu isimlerinden biri olarak kabul edilen Kindî, insanın hürriyetini, aklın yetkinleşmesi ve nefsin bedensel tutkular üzerindeki hâkimiyeti bağlamında temellendirmektedir. Kindî'nin nefis tanımında dikkat çekici unsur, nefsin, hür bir iradeyle hareket edebilen cevher olmasıdır. (Kindî, Tarifler Üzerine, 179). Ona göre bu irade gücüne sahip olabilen bir nefis, gaybın bilgisine erişebilir. Tüm kirlilerden arınan nefis, gaybın bilgisine erişir. Yaratıcıyla benzerlik ancak bu şekilde gerçekleşebilir (Kindî, Nefis Üzerine, 249).

Kindî için nefsin arınması gereklidir ki şerefli bir hale gelebilsin. Ona göre bu arınma durumu, nefsin bedeni güçlerinin kontrol edilmesine bağlıdır. Kindî için nefis dizginlenirse, hürriyetini kazanır ve kendi gücünün farkına varabilir (Kindî, Nefis Üzerine, 244-245).

Fârâbî, insanın hürriyetini erdemli fiilin bilinçli tercih yoluyla gerçekleştirilmesi bağlamında ele alarak, hürriyet kavramını ahlâk ve siyaset felsefesiyle ilişkilendirmiştir. Fârâbî'ye göre irade, yani seçme hürriyeti, insanı diğer canlılardan ayıran temel yetidir. İrade, herhangi bir dış zorlayıcı etken bulunmadığında, insanda bir meleke hâline gelebilir. Bu şekilde yetkinleşen irade ise yüksek ahlâkî erdemin ortaya çıkmasını sağlar (Fârâbî, 1999, 78).

Fârâbî'ye göre insan, doğuştan gelen ve sonradan meleke haline gelen eyleme hürriyeti ile, kendi hür iradesini oluşturabilir (Fârâbî, 1999, 67). Fârâbî için hür insan, ahlâkî yetkinliğini bilinçli tercihlerle inşa eden ve bu sürecin sorumluluğunu taşıyan birey olarak tanımlanabilir.

İbn Sînâ'da hürriyet problemi, insan nefsinin mahiyeti, irade–bilgi ilişkisi ve zorunluluk kavramı çerçevesinde daha sistematik bir biçimde ele alınmaktadır. İbn Sînâ'ya göre, her şeyin bilgisi Tanrı'ya ait olduğundan dolayı, O'nun rızası

olmadan hiçbir olay gerçekleşmez. Fakat insana seçme hürriyeti verilmiştir (İbn Sînâ, 2005,147).

İbn Sînâ, insanın aklî yetkinliğe sahip bir varlık olmasıyla açıklar; zira ona göre insan, aklı sayesinde iyi ile kötüyü ayırt edebilme, fiillerinin sonuçlarını öngörebilme ve bu doğrultuda bilinçli tercihlerde bulunabilme kapasitesine sahiptir (İbn Sînâ, 2005,105).

Kindî, Fârâbî ve İbn Sînâ’nın hürriyet anlayışları incelendiğinde, insanın hürriyetinin keyfî bir serbestlikten ziyade akıl, ahlâk ve sorumluluk çerçevesinde temellendirildiği görölmektedir. İslâm felsefesinde hürriyet, insanın aklî ve iradî bir varlık olması nedeniyle, ilâhî düzenle çatışan bir bağımsızlık değil, aksine bu düzen içinde sorumluluk üstlenmesini mümkün kılan bir yetkinlik olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle insan, fiillerinde tamamen belirlenmiş bir varlık olmadığı gibi, sınırsız bir serbestliğe de sahip değildir; hürriyeti, ahlâkî olgunluk ve bilincin artmasıyla anlam kazanmaktadır.

Hürriyet; hukuk, tarih, iktisat, sosyoloji gibi toplum bilimlerinde ise farklı kavramlar olarak çıkar. Hukuk ve iktisat gibi alanlarda hürriyet, haklar ve yasalar olarak tezahür eder. Montesqu, hürriyeti “kanunların müsaade ettiği her şeyi yapma hakkı” olarak tarif etmiştir (Montesqu,1998, 233).

Topçu felsefesinde hürriyetin anlamını ve düşünsel çerçevede nasıl konumlandığını analiz ederken, öncelikle Montesqu’nun hürriyet tanımından hareket etmek, konunun daha sağlıklı bir zemine oturmasını sağlayacaktır. Bu çerçevede Topçu’nun, hakların doğrudan hürriyet olarak görülmesine yönelik getirdiği eleştirileri, onun hürriyet kavramıyla kurduğu ilişkinin boyutunu da ortaya koyacaktır.

Topçu düşüncesinde Montesqu’nun iddia ettiği gibi her yasal hak hürriyet olarak kabul edilmez. Çünkü Topçu’ya göre kanunların müsaade ettiği her hak yasal olabilir ancak bu haklar ahlâkî olmayabilir. Topçu bu durumu “kanunî sorumluluk” ve “ahlâkî sorumluluk” ayrımıyla açıklamaktadır. Topçu’ya göre her kanunî sorumluluk, ahlâkî olmayabilir.

Ona göre kişinin kendi iradesiyle değil, bir dayatma sonucu var olan kurallara karşı gelmesi ahlâksızlık sayılmamalıdır. Bu durum, sadece toplumu korumaya yönelik bir davranıştır. Ahlâkî sorumlulukta ise başkalarının vereceği bir hüküm değil, kişinin kendi iradesiyle verdiği kararı etkili olmalıdır. Kanunî sorumlulukta ortaya çıkan sorumluluk duygusu, yapılan eylemden sonra gerçekleşir. Bunun nedeni ise hareketin sonrasında uygulanacak kanunî yaptırımdır. Ahlâkî sorumlulukta ise sorumluluk, hareketten önce başlamalıdır ve sonrasında artarak devam etmelidir. Ahlâkî sorumluluktaki yaptırım, içsel bir denetim şeklinde olmalıdır. Bu türlü bir duygu, ancak bireyi hür kılabilir (Topçu, 1995, 117).

Topçu felsefesine göre hür birey, yalnızca kendini harekete geçirebilen değil, aynı zamanda bu hareketi durdurma iradesine de sahip olan kimsedir. Bu yaklaşım, hürriyeti sınırsız bir fiil işleme yetisi olarak gören, modern anlayışlardan ayrılır. Topçu’da var olan bu durdurma gücü, bireyin hürriyetine engel olan bir unsur değil; aksine, bireyin ahlâkî yetkinliğini ve vicdan bilincini açığa çıkaran esas ölçüttür. Bu nedenle yalnızca itici ve durdurucu gücü birlikte taşıyan birey hür sayılır. Hürriyet, dışarıdan bir müdahaleyle değil, bireyin kendi vicdanı tarafından belirlenir. Topçu’nun bu yaklaşımı, bireyi “herkes gibi olmaktan” kurtaran vicdanı unsurunu, hürriyetin toplumsal boyutunun da temeline yerleştirir. Böylelikle hürriyet, hukuksal bir statü olmaktan ziyade ahlâkî bir kazanım olarak ortaya çıkar. (Topçu, 1965, 74-76).

Topçu, hürriyetin determinizm kavramıyla açıklanabilir olduğunu söyler. Ancak o, salt determinizmi kabul etmez. Onun yerine dışsal ve içsel diye ayırdığı determinizmin, içsel olanını tercih edilmesi gerektiğini söyler (Topçu, 1995, 79).

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için determinizm kavramını kısaca değinmek yerinde olacaktır. Determinizm, belirlenimcilik olarak izah edilebilir. Nesne ve olguların birtakım kural ve yasalara göre önceden belirlenmesi olarak açıklanır. Hatta, ahlâkın konusu olan tercihlerin bile bazı nedenlerin zorunlu sonucu olarak ortaya çıkmasını ifade eden “nedensellik” ilkesi de denilebilir. Determinizm de kişisel hürriyetten bahsedilemez. Bu sebeple ahlâkî bir sorumluluk da yoktur (Yıldırım, 2019). Topçu, bu yönüyle determinizmi

reddeder. Onun için determinizm hürriyetin içinde, ona yön verecek şekilde olmalıdır. Determinizm olmadan hürriyeti, hürriyet olmadan da determinizmi eksik görür ve bu eksiklik her ikisini de makineye çevirir (Topçu, 1995, 79).

Topçu, hürriyetin gideceği yönünü bireyin belirlemesini, hürriyetin gücü ile paralel görür. Ona göre, kişinin kendisi tarafından belirlenen bir hareket ancak hür bir hareket olabilir (Topçu, 1995, 9). Topçu'nun itiraz ettiği sorumluluğun olmadığı bir determinizm yerine, kişinin kendi hür iradesiyle belirlediği ve sonunda da ahlâkî olarak sorumluluk aldığı içsel bir determinizm ortaya çıkmış bulunur.

Topçu'ya göre hür irade ile içsel olarak belirlenen hareket, ancak Yüce Yaratıcı ile olan irtibatı doğrultusunda güçlüdür (Karaca, 2021, 34). Ona göre bu güç, sıradan ve sonlu olan için değil ancak sonsuz ve yüce bir varlık için olduğunda anlam kazanır. Aksi halde içimizde bulunan bu gücün esiri olunur ve istenen hürriyet elde edilemez (Topçu, 1995, 85). Nurettin Topçu hür düşünmeyi, felsefe yapmanın temeli olarak görmektedir. Ona göre ancak bu tarz bir hür düşünüşle felsefe, bireyi ya Allah'a ulaştırabilir ya da onu inançsız bırakabilir. (Türkiye Yazarlar Birliği, 2015)

Topçu felsefesinde hürriyet, aynı zamanda içsel bir yükümlülükle mana kazanan bir kavramdır. Bu içsel yükümlülük, Topçu felsefesinde “ahlâkî sorumluluk” olarak adlandırılacaktır. İlerleyen bölümlerde bu kavram üzerinde geniş bir açıklama yapılacaktır. Topçu için hürriyetin gerçek anlamı, bireyin ahlâkî sorumluluğunu yerine getirmesiyle elde edilebilir. Dolayısıyla şimdi, Topçu felsefesinin temel yapı taşlarında birisi olan sorumluluk kavramını araştırmak ve bu kavramı Topçu'nun nasıl temellendirdiğini incelemek yerinde olacaktır.

4. Sorumluluk

Sorumluluk, ahlâk felsefesinin en temel meselelerinden biridir. Konu, doğrudan insanla ilgili olduğundan, sorumluluğun tanımı da insanın fiillerini, bu fiillerin sonuçlarını ve etkilerini üstlenmesi ya da üstlenememesiyle yakından ilgilidir. Bu bağlamda sorumluluk, kişinin davranışlarını ve bunların etki alanına

giren sonuçları ifade eder. Dolayısıyla sorumluluk hem bizzat işlediğimiz fiillerden hem de etkilediğimiz ve bu anlamda hareket ettirici veya durdurucu olduğumuz alanlarda da söz konusu olur (Yalın, 2015, 210). Canlılar içerisinde yalnızca insanın, ahlâkî değerlere sahip olmasından dolayı sorumluluk da insana has bir özelliktir (Yalın, 2015, 211). Bu manada sorumluluk (ahlâk), insanı diğer tüm canlılardan üstün kılan bir özelliktir. Böylesine geniş bir alanı kapsaması açısından sorumluluk, oldukça önemli olan ahlâkî bir kavramdır.

Ahlâk felsefesinin tarihine bakıldığında sorumluluk kavramının temelinde bireysellik ve nedensellik vardır. Yani sorumluluğun nerede başladığı, nerede bittiği ve kavramın kişiyi nasıl etkilediği önemlilik arz eder (Çoşkun, 2019, 88). Antik dönem filozoflarına göre ahlâkî olmak demek, bilmek demektir. Sokrates'e göre iyi, doğru insan olmakla sorumlu olan kişi, sorumluluğun bilincinde olmalıdır. Bu görüş, sonraki dönem filozoflarını da etkilemiştir (Topçu, 1995, 40). Dolayısıyla bu filozoflara göre sorumlu tutulabilmek için bilmek şart kabul edilir. Daha başka bir ifadeyle sorumluluk, bilenlerin problemidir. Topçu, bu konuya itiraz edecektir. Çünkü O'na göre ahlâkın alanı, bilgi alanının üstündedir.

Aristoteles'te de bilgi ve ahlâkı ayıran, erdem öğretisi vardır. Ona göre birey seçimlerini, iyi olan yönü istemek ve iyiyi yaşamak için belirlemelidir. Aristoteles'in, Sokrates ve diğer filozoflardan ayrılan yönü iyiyi bilmek, sorumlu olmak için yeterli değil, bunu istemek de lazımdır. Sorumluluk ise bu istemenin sonucunu üstlenmek anlamına gelir (Çoşkun, 2019, 89).

Farabi'de de Aristoteles'in erdem öğretilerine benzeyen mutluluk ilkesi ön plana çıkar. Farabi'ye göre mutluluk, kişinin kendisi için istediği iyilik halidir. Bunun için de gösterilen çaba, yapılan iyi işlerdir (Farabi, 2004,10). Farabi, sorumluluğu açık bir şekilde anlatmaz. Onun oluşturduğu ahlâk sisteminin genelinden çıkan sonuca göre, mutlu olabilmek için akıl şarttır ve bu da sorumluluk sahibi bir aklı gösterir (Korlaelçi, 2009, 1-26).

Immanuel Kant için ahlâk, deney alanına ait bir olgu değildir; ahlâkîlik, saf aklın içsel denetimiyle temellenen bir yükümlülük olarak kavranır. Bu nedenle Kant'ta sorumluluk, eylemin sonucundan ziyade, ödevi uygun davranma iradesinin

eksiksiz biçimde yerine getirilmesine bağlıdır. Eylemin pratik sonucu, ahlâkî değer açısından ikinci planda kalır (Çoşkun, 2019, 93).

Topçu'ya göre Kant ahlâkında sorumluluğu belirleyen akıl, insanın somut gerçekliğini kuşatmakta yetersizdir. Topçu'ya göre ahlâkî sorumluluk, yalnızca evrensel ilkelere uygun olmakla yeterli olamaz. Aynı zamanda bireyin bu fiillerin sonuçlarını üstlenmesiyle anlam kazanır. Bu bağlamda Topçu, sorumluluğun ahlâkî niteliğini hem evrensel bir değer taşımasına hem de somut sonuçlar doğurmasına bağlar. Dolayısıyla Topçu için sorumluluğun sonucu, en az sorumluluğun üstlenilmesi kadar belirleyici bir önem taşır.

Sonraki dönem deneyci filozoflarda ise ahlâkî olgu, deneyin bir konusu olur. Bu da sorumluluk duygusundan önce fayda ve haz gibi geçici tatminlerin oluşturduğu eylemlerin önceliğine önem vermelerine neden olmuştur. Topçu'nun buna da itirazı, ahlâkî hakikatlerin deney konusu olan olgu hakikatleri olmadığı yönünde olacaktır (Topçu, 1995, 41).

İslam ahlâk felsefine göre genel bir tanım yapmak gerekirse, sorumluluk, öncelikle kendini bilmek demektir. Bu kendini bilme, birçok ahlâkî olan erdemin, meleke yani huy haline gelmesi sürecine kadar devam etmelidir. Sonrasında ise kişi, içkin olandan aşkın olana doğru Rabbini bilerek, sorumluluk hiyerarşisini tamamlamış olur (Bircan, 2017, 26). Bu bilme eylemi sonucu birey, iyi ahlâklı ve erdemli olma sorumluluğunu da yüklenmiş bulunur.

İslâm düşüncesinde insan, yalnızca bilen bir varlık olarak değil, bildiği ölçüde sorumluluk üstlenen bir özne olarak ele alınmaktadır. Buna göre insanın, içkinden aşkın olana doğru ilerleyen bilme eylemiyle ortaya koyduğu sorumluluk, Kur'an'ın insana yüklediği mana ile de daha anlaşılır olmaktadır:

“Yaratılışını tamamlayıp onu insan olarak düzenlediğim ve içine kendi ruhumdan üflediğim zaman, ona secde ederek yerlere kapanın” (15/Hicr/29). İnsanın içindeki ilahi öz sebebiyle diğer canlılardan üstün olması ona sorumluluk hiyerarşisini de yüklemiş olur. Yani ahlâkî bir varlık olarak yaşamını sürdürmesi gereken insan, bunu taşıdığı kutsal öz gereği yapmak zorundadır (Onay, 2022, 264).

Kur'an'ın sorumluluk kavramına yaklaşımına bakmak, İslam ahlâk felsefesinin konuya bakışını anlamaya daha yardımcı olacaktır. Kur'an, konuyu insanın mükellef olmasıyla ilişkilendirir. Bu mükellef olma durumunu Kur'an, insanın yaratılış gayesi olarak bizlere sunmaktadır. Kur'an'ın ifadesiyle kul olmak demek sorumluluk almak anlamına gelir:

“Ben cinleri ve insanları, sırf bana kulluk etsinler diye yarattım.” (51/Zariyat/ 56). Ayetten anlaşılacağı üzere yaratılış gayesi kulluk olan insan için sorumluluk, dünya hayatıyla başlamış bulunmaktadır.

“İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanıyor?” (75/Kıyame/ 36). Burada geçen başıboş bırakılmama durumu, insana yüklenen sorumluluk anlamına gelmektedir. İnsana dünyevî ve uhrevî anlamda sorumlulukların verilmesi, insanın varoluş gayesini oluşturur ve bu gaye evrensel anlamda tüm insanları kuşatmaktadır.

İslam inancına göre sorumluluk anlayışı, şahsidir. Her şahıs kendi yaptıklarından veya yapmadıklarından sorumludur:

“Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez” (35/Fatır/18). Kur'an, bir başkasının suçunu başka bir bireye yüklemeyi:

“Onlar bir ümmetti gelip geçti. Onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandıklarınız sizindir. Siz onların yaptıklarından sorguya çekilecek değilsiniz.” (2/Bakara/134) Bu anlamda manası verilen ayetlerden de anlaşılacağı üzere, sorumluluğun bireyselliği açıkça ortaya konulur.

Kur'an, sorumluluğun var olabilmesi için zorunlu bir koşul olarak iradeyi görür. İnsan, irade sahibi bir canlı olduğundan yaptığı işlerden de sorumlu tutulur:

“Artık dileyen îman etsin, dileyen inkâr etsin” (18/Kehf/29). Ayette geçen “dileyen” ifadesi, kişinin irade sahibi bir canlı olduğuna vurgu yapmaktadır. Esas itibariyle irade, sorumluluk kavramının temelini oluşturur. İnsan akıl, irade ve beraberinde sorumluluk sahibi bir varlıktır. Kur'an'da insanın, özgür bir iradeye

sahip olduğunu belirten ve onun kendi yapıp ettiklerinden sorumlu olacağına delalet eden çok sayıda ayet mevcuttur:

“Kim dünya hayatını isterse ona onu verimiz, kim de ahiret hayatını isterse ona da onu verimiz” (3/Al-i İmran/145).

Yukarıda manası verilen ve benzeri pek çok ayetlerde de belirtildiği gibi seçim konusu insana bırakılmıştır. Kur'an'ın irade ve sorumluluk arasında paralel bir anlayışı vardır. Kul irade ile yaratıldığı için de sorumluluk sahibi bir varlık da olabilir. Kelam ilmi açısından pek çok tartışmanın temelini oluşturan ve Topçu'nun da *İsyan Ahlâkı*'nda Spinoza üzerinden değerlendirdiği “iradenin hürriyeti” meselesine burada yalnızca ayetler bağlamında değinmek yeterli olacaktır. Spinoza'nın irade ile ilgili görüşleri ve Topçu'nun konuya dair eleştirileri, ilerleyen bölümlerde daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Her insanın kendine has bir yetkinleşme tarzı bulunduğunu filozoflar belirtir. Bu yetkinleşme de kişinin kendini, kendi gücünü bilmesiyle olmaktadır (Bircan, 2017, 27). Kur'an kişiyi, bu gücü ölçüsünde sorumlu tutar:

“O halde gücünüz yettiğince Allah'a saygısızlıktan sakının.” (64/Teğabün/16). Konuya dair bir diğer ayet de şu şekildedir:

“Biz hiç kimseyi gücünün yettiğinden fazlasıyla yükümlü kılmayız.” (23/Mü'minun/62).

Sorumlulukla ilgili ayetlerden de anlaşılacağı üzere Kur'an'ın konuyu ele alış biçimi, iradeye dayalı ferdi bir yaklaşımdır. Fakat ferdi sorumluluğun toplumsal sorumluluğu beraberinde getirdiği kaçınılmaz bir sonuçtur. Topçu felsefesinde bu durum büyük önem taşımaktadır. Eğitim üzerinden verdiği örnekle konuya ehemmiyeti ortaya koyan Topçu'ya göre sorumluluğu bilmeyen öğrenciden, sorumluluğu bilmeyen öğretmen sorumludur. Öğrencide eksik olan tüm davranışların, öğretmenden kaynaklı olduğunu belirtir (Topçu, 1960, 61) Topçu, bu düşüncesiyle kişisel olan sorumluluğun etki alanının toplumsal olacağını ve bunun da çok önemli bir durum olduğunu ifade etmektedir. Bu sebeple toplum önünde bulunan kişilerin, etkiledikleri insanların yaptıkları yanlışlara da ortak

olacakları ve hatta bu yanlışlardan dolayı onlardan da sorumlu oldukları söylenebilir. Halbuki bu daha da ağır bir sorumluluk olmaktadır. Çünkü bu durumda sadece bireyin kendi mesuliyeti değil başkalarının mesuliyeti de bireye yüklenmiş olur.

Olumsuz bir davranış karşısında susmak veya onu destekleyici bir yorumda bulunmak, aslında o olumsuzluğa destek vermek demektir. (Yalın, 2015, 217). Böyle bir durumda, gerçekleşen kötü olaya tepki göstermeyerek başkaları için o olay, basitleştirir ve normalleştirir. Esasında şahsi sorumluluk ve toplumsal sorumluluk birbiriyle iç içe geçmiştir (Yalın, 2015, 217).

“Çünkü onlar, Kıyamet gününde kendi günahlarını kamilen yüklendikten başka, saptırdıkları bilgisiz kimselerin günahlarını da yüklenirler. Dikkat et ki, onların sırtlayacakları bu yükler ne kötüdür.” (16/Nahl/25). Ayetten çıkan sonuç da bireysel ve toplumsal sorumluluğun, birbirine ne denli iç içe geçtiğini ortaya koymaktadır.

Sorumluluk, genel olarak ahlâkî ve hukuki olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ahlâkî sorumluluk, şahsi sorumluluk ve başkalarının sorumluluğu; hukuki sorumluluk ise medenî ve cezâî olarak ikiye ayrılır (Korlaelçi, 2009, 7). Böylesine bir ayrım, Topçu felsefesinde de karşımıza çıkar. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ahlâkî ve kanunî sorumluluk ayrımı Topçu perspektifinden daha detaylı olarak ele alınacaktır.

Topçu için ahlâkî sorumluluk, hürriyetin varlığının kanıtı niteliğindedir. Ahlâkî sorumluluk, aynı zamanda hür olmanın doğal bir sonucu olarak görülür (Topçu, 1995, 118). Topçu için ahlâkî sorumlulukta denetim, bizzat hareketi yapan kişinin içinde olmalıdır. Başka bir otorite tarafından verilen bir hükmün olmadığı ahlâkî sorumluluk, bu özelliğiyle hukuki sorumluluktan ayrılır. Topçu’ya göre buradaki sorumluluk irade kaynaklıdır ve irade ne kadar güçlüyse sorumluluk da o denli güçlü olacaktır (Topçu, 1995, 179).

Topçu, hürriyetten isyana giden fikirsel süreçte “hür olmak” ve bu bağlamda “sorumluluk” kavramını, Spinoza’nın irade-hürriyet düşüncesinden hareketle ele alır. Bu bağlamda *İsyân Ahlâkı* eserinde öncelikle Spinoza’nın hürriyet

anlayışına değinen Topçu, onun düşüncesindeki irade kavramının yüklendiği anlam karışıklığına dikkat çekmektedir. Spinoza'ya göre mutlak hürriyete sahip tek varlık Tanrı'dır. Dolayısıyla insan için de tam anlamıyla bir hürriyetten bahsetmek mümkün değildir.

Topçu'nun bu görüşe itirazı, sorumluluk kavramı ekseninde şekillenecektir. Çünkü Topçu'ya göre, hareket hür olmalı ve bu hür hareket, doğanın determinizmine karşı durabilmelidir. Bu karşı duruş ise irade aracılığıyla elde edilir. İrade yoluyla elde edilen bu durum, bireyin sorumluluk alması anlamına gelir. Dolayısıyla hürriyet, sorumluluğu istemekle doğrudan ilişkilidir (Topçu, 1995, 49-63).

Nurettin Topçu'nun hürriyet tanımında içsel bir determinizmin varlığından daha önce söz edilmişti. Topçu'ya göre bu içsel determinizm, hürriyetin gücü ile paraleldir (Topçu, 1995, 79). İçsel determinizmin, sorumluluk ve hürriyet ilişkisi açısından dikkat çeken yanı ise, onun bir şuur gerektirmesidir. Bu durum bireyin eylemlerinin sonuçlarını üstlenmesi ve sorumluluk alması anlamına gelmektedir.

Topçu'nun felsefesinde, sorumluluk ve hürriyetin çıkış yeri aynıdır. Her ikisi de beklenerek veya hak edilerek değil, çaba gösterilerek alınabilen bir olgudur (Topçu, 1960, 71). Bu konuyu Topçu, Sorbonne'da eğitim aldığı sırada fikirlerinden çok etkilendiği hocası Blondel'den alıntılarla şöyle açıklamaktadır: “Hareket, niyetten uygulamaya bir geçiştir” (Topçu, 1995, 80). Bu hareketlerin her birisinin de başka hareketleri doğuracağı anlamına gelir. Yani sadece istemek veya içinden niyet olarak geçirmek hürriyet değildir, bu niyeti faaliyete geçirmek daha doğrusu adımları tamamlamak hürriyet demektir Topçu için tam anlamıyla hür olmak şuurda başlar ama onu harekete geçirmek için sorumluluk alınmıyorsa, bu yarım kalmış ve boşa gitmiş bir niyet anlamına gelmektedir.

Hürriyet, şuurda temellenen ve bireyin üstlenmesi gereken bir sorumlulukla ortaya çıkan bir olgudur. Ancak hürriyeti etkileyen hatta engel olan bazı faktörler bulunmaktadır. Topçu'ya göre bu engellerin kaynağı yine insanın bizzat kendisidir. Düşünür, çalışmanın da temel dinamiğini oluşturan “haz,

toplumsal dayanışma ve hâkimiyeti” hürriyet ve dolayısıyla sorumluluğun karşısında insanın esareti olarak kabul eder.

Topçu’ya göre insanda üç temel unsur vardır. Birincisi maddi unsur ki bu doğuştan, bebeklikten edinilen bir alışkanlıktır. Kişinin kendini keşfetmesiyle başlar. İkinci olarak insanda, ruhi bir unsur bulunmaktadır. Bireyin içindeki sanatsal öz buradan gelmektedir ki tüm mana esasen buradadır. Üçüncü olarak da insan için içtimai bir unsur vardır. Bu da toplumda yaşadıkça elde edilen ve insana kibir veren bir unsurdur. Rütbe, makam, şan ve şöhret gibi... Topçu üçüncü unsurun hepimizde var olduğunu ve en büyük sefaletin de bu olduğunu belirtmektedir. İçtimai şahsiyetin ruhi şahsiyete bela olduğunu ve bizlerin her zaman ruhi şahsiyet geliştirmemiz gerektiğini belirtmiştir. (Türkiye Yazarlar Birliği, 2015).

Topçu, bireyin içsel dinamikleri arasında bulunduğunu belirttiği unsurlar arasından hangisinin kullanılacağını ve nasıl kullanılacağını hürriyet ve sorumluluk kavramlarıyla açıklar. Birey, hür iradesiyle doğru olanı seçmeli ve sorumluluk bilinciyle de hareket ederek mesuliyetini yerine getirmelidir. Bütün bunları yaparken de kendini esir edecek olan sefil duygulardan da uzaklaşmalıdır.

II. BÖLÜM

NURETTİN TOPÇU FELSEFESİNDE ESARET ve NEDENLERİ

1. Esaret ve Nedenleri

Nurettin Topçu felsefesinin merkezinde, isyan kavramı yer almaktadır. Ona göre hareket, isyanla eş anlamlıdır. Bu sebeple Topçu düşüncesinde isyan etmemek demek, hareketin yokluğu anlamına gelir. Topçu “hareket sorumluluğu” kavramıyla, insanı, içinde bulunduğu pasif durumdan aktif duruma geçirmek istemektedir (Topçu, 1995, 85). Böylelikle aktif olan bu duyguyu, pasif olan ve harekete geçmeyince hiçbir anlam ifade etmeyen vicdandan da ayırmış olur (Karaca, 2021, 42). Bu noktada Topçu için oldukça önemli olan Hareket felsefesini anlamak, konu için daha anlaşılır olacaktır.

1.1. Hareket Felsefesi

Maurice Blondel’in *Action* adlı eserine dair Nurettin Topçu’nun yazdığı özetle, hareket kavramı hakikat kavramıyla özdeş bir çerçevede değerlendirilir¹. Ona göre bu hakikat hem kendimizi hem de kâinatı değiştirecek güçtedir. Hareketin içindeki bu gücün, bizzat bireyin kendisi tarafından yönetilmesi gerekir. Aksi takdirde birey tarafından idare edilmeyen hareket, mutlaka başkaları tarafından yönetilir ve bu durum onun aleyhine bir hareket halini alır. Yani birey, hareketi bizzat kendisi yapamazsa hür olamaz. Hareketin, bireyin dünyasında etkili olabilmesi için., onun hayatın merkezinde yer alması gerekmektedir

Hareket, dışarıdan gelen bir dayatma ile oluşmuş ise o hareket, noksan sayılır. Çünkü hareketin kaynağını, yine hareketin kendisi oluşturmalıdır. Hareketin hür olması, ışığını kendisinden almasında bağlıdır. Bu şartlar altında oluşan hareket, artık meydana çıkmış ve yayılmış bir oluşum halindedir.

Hareket, ahlâkla ilişkilendirilerek, bireyin edepli olması veya edepli kalması şeklindeki bir ikilem üzerinden açıklanmaktadır. Bu ikilemde bireyin yalnızca edepli olması yeterli değildir. Bunun yanı sıra edepli olarak kalmaya

¹ Hareket felsefesi ile ilgili burada verilen tüm bilgiler, Nurettin Topçu’nun, Maurice Blondel’in “*Action*” adlı eserine bizzat kendi yazdığı “*Hareket Felsefesi*” yazısından alınmıştır.

alışması da lazımdır. Hareket ahlakına göre bu durumun srekliplik arz etmesi gereklidir. Bireyin kendini bilmesi, ancak hareket ile olur. Bu bilme eylemi, kişinin kendi cevherini ortaya çıkararak ruhuyla hareket etmesini sağlar. Bu durumda birey, özüne yani insanlığına uygun olarak kalmayı, yaşımayı becerebilir. Çünkü bu felsefeye göre hareket, ahlâkî olarak oluşıan sorumluluğun, dışıa vurulmuşı hali olur.

Hareket, faydacılığın hesaplı dünyasından oldukça uzaktır. Zira faydacılığın hesabı, içinde bulunduğu zamanı kurtarmaya yöneliktir. Oysaki hareket, menfaat gözetmeden, uzaklara atılan bir tohum olmalıdır. Aynı zamanda hareket, geçici olan tatminlerden kendini arındırarak var olmalıdır ki hedefe doğru uygun bir şekilde gidebilsin. Bu şekilde oluşıan bir hareket, ancak bireyi hr kılar. Çünkü onun hareketine engel olabilecek hiçbir eldirici unsur kalmamıştır. Hr olan birey, çıktığı bu hareket yolculuğunda artık değişmeye hazırdır. Hareket ve değişim her an birlikte hareket etmek durumundadırlar. Zira değişmeyen hareket, durmuşı demektir, bu da ölmüş bir hareket anlamına gelir.

Son olarak hareket ve ızdırap bağlantısı üzerinde durulmaktadır. Yukarıda hareketi açıklarken bahsedilen onu oluşturan unsurlar, kolay ve tatlı bir yoldan elde edilmemektedir. Bu yola, ızdırap ve meşakkat ile varılır. Çünkü ızdırap, ruhu başka ve kendinden büyük bir varlıkla tanıştırmamanın ilk adımıdır. Birey, acı duyabildiği şeyi istemeli ve ancak onun için çabalamalıdır. Dolayısıyla böylesine bir ızdırabı kendi isteği ile istemek de hr olmayı gerektirmektedir (Topçu, 1999, 49-62)

Topçu için hareketin anlaşılması, ahlâk konusunun anlaşılması anlamına gelir. Ona göre hareket, evrensel olmakla ve sonsuzluğa ulaşması açısından ahlâk ile aynı düzlemedir. Bu düzlem dışındaki tüm hareketler, esaret altında kabul edilir. Topçu felsefesine göre de iradenin amacı, bu düzene ulaşmak için isyan etmektir (Gündoğan, 2016, 33). ızdırapla örülü ve insanı esirlikten kurtaran bu zorunluluk, sorumluluk halidir ve birey, yalnızca sorumlu olduğu için hr sayılabilir (Topçu, 1995, 118).

Topçu'ya göre hr ve sorumluluk sahibi bir bireyin, isyan etmemesi için hiçbir nedeni kalmamıştır. Çünkü Topçu için isyan, Allah'ın hareketinin bir

sonucudur. Bireyin Allah’a ulaşabilmesinin yegâne yolu, isyandan geçmektedir. Ancak Topçu’ya göre Allah’a ulaşabilmek için birtakım engellerin aşılması gereklidir. Bu engelleri “esaret” olarak tanımlayan Topçu’ya göre, birey ancak bu esaretlerden kurtulursa gerçek anlamda isyanını gerçekleştirmiş olur (Topçu, 1995, 85).

Ahlâkî olmak demek hem içsel hem de dışsal olan bütün baskılardan kurtulmak demektir. Böylesine bir kurtuluşun olması için de bireyin şuurulu eylem ve davranışlarının olması gereklidir. Bu sebeple de birey, yaptığı işin sonuçlarının nereye varacağını bilir. Bu da onu ahlâkî olanı seçme iradesine götürür. Bu durumda da insanın en temel problemi olan hürriyet ortaya çıkmış bulunur (Onay, 2022, 269).

Bu çalışma, isyan ahlâkının temelini oluşturan esaret unsurları, bu unsurların altında yatan nedenler ve Topçu felsefesi çerçevesinde bu esaretlerden kurtulmaya yönelik çözüm önerilerinin analiz edilmesiyle devam edecektir. İncelemeye söz konusu esaret biçimlerinin ilki olan “haz esaretiyle” başlanacaktır.

2. Haz Esareti

Felsefe tarihinde ahlâk konusu her zaman ilgi odağı olmuştur. Zamanla bu konu, sistematik bir düşünce alanı olarak ahlâk felsefesine dönüşmüştür. İslam ahlâkının temel soru ve sorunlarından birisi, ahlâkî eylemin nihai amacının ne olduğu meselesidir (Vatandaş, 2017, 3). Bu bağlamda, Antik Yunan felsefesinde olduğu gibi mutluluk mu yoksa Nurettin Topçu’nun ifadesiyle, ruhun kuvveti mi, ahlâkî amacın belirleyici unsuru olarak görülmelidir (Topçu, 2005, 5)?

Sokrates, ahlâkı, kendini bilmek olarak açıklayarak, kendinden önceki düşünürlerin fizikle olan açıklamalarını ahlâka yükseltmiş olur. Eflatun da bu düşünceyi iyilik ilmi diye tarif ederek, nihai amaç olarak ahlâkın, hakikatinin önemini belirtmiştir. Kant’ta ise bu durum, ödev ahlâkı ve vicdanın sesi olarak karşımıza çıkar. Ahlâkın amacını, duygularda arayanlar içinse, insan ilmi olarak tezahür etmiştir. Pascal ve J.J. Rousseau bunların başında gelir (Topçu, 2005, 15-17)

Topçu'ya göre bu yaklaşımlar, anlamlandırma biçimleri farklı olsa da ahlâkın kaynağını insanın ruhsal yaşayışında ararlar. Nitekim Topçu'ya göre ahlâk, bilinçli ve iradî bir alandır; refleks ve içgüdü gibi şüursuz hareketler ahlâkî bir amaç taşıyamaz (Topçu, 2005, s. 18). Bu yaklaşım, ahlâkî insanın iç dünyasından doğan ve bilinçli hareketle anlam kazanan bir değer alanı olarak konumlandırır.

Antik Yunan felsefesinde ahlâkın amacı, genel olarak mutluluk kavramı çerçevesinde ele alınır. Filozoflar, mutluluğu erdem, bilgelik, iyilik gibi olgularla açıklamaya çalışmışlardır. Bir de Epikürcü okul gibi mutluluğu hazda arayanlar olmuştur. Bu okulun temel felsefesi, insan hayatının en temel gayesi olan mutluluğu merkeze alır ve bu mutluluğun kaynağı olarak da haz duygusunu görür (Vatandaş, 2017, 7).

Epikürcü felsefenin temel öğretisi olan haz, ideal bir yaşamın başlangıcı ve sonu olarak görülür (Epikür, 2021, 80). Bu haz anlayışı, aslında acıdan kaçışla birlikte ortaya çıkar (Vatandaş, 2017,7). Esasında Epikür'ün ölümle ilgili düşünceleri, onun haz anlayışını temellendirmiştir. “Biz varken ölüm, ölüm varken biz yokuz; ölüm bir anlam ifade etmez, çünkü duygulardan yoksunluk demektir” (Epikür, 2021, 77-78). Topçu'nun itirazı da tam bu noktada olacaktır. Çünkü insanın hareketi, sadece bu dünya ile sınırlı kalacak kadar basit bir olgu değildir. Topçu için bu dünya hayatı, hareketin başlangıcıdır ve bu sıradan bir durum değildir. Hazzın bu dünyadaki rolü ise hayatın amacı değil destekleyicisi olmasıdır. Eğer haz, hayatın amacı olursa hareketin sonsuzluğa olan hedefi, henüz daha yolun başında yok edilmiş olur (Topçu, 1995, 91).

Epikür için haz, bedensel ve zihinsel olarak acıdan uzak durmak demektir (Epikür, 2021, 94). Topçu bu fikrin, doğanın yasası ile zıtlık oluşturduğunu düşünür. Çünkü ona göre doğa, her canlıya amaç olarak haz duymasını değil kendi cinsini mükemmel hale getirmesini kodlamıştır. Bu, en yüksek ideale doğru olan evrimleşme süreci, bütün canlılar için geçerlidir ama burada insanla diğer canlıların arasındaki farkı, ahlâk unsuru oluşturur.

Topçu felsefinde hazzın görevi, harekete tabi olmaktır. Ancak bu şekilde haz duygusu, tabiat kanunu ile uyumlu hale gelir. Hareket, yaşamın dar olan ufku ötelere uzatmak demektir. Yalnızca hazzın gösterdiği yolda ilerlemek ise,

hareketi daha en başından kısıtlamak, hareketi, sadece o ana hapsetmek anlamına gelir (Topçu, 1995, 91).

Topçu, hareketin hazzı tâbi kılınmasını eleştirirken, hazzı bütünüyle reddeden bir yaklaşım da benimsemez (Topçu, 1995, 90). Çünkü o da hayatı, keyif aldığımız şeylerin temeli olarak görür ve bunun oldukça da açık bir gerçek olduğunu ifade eder (Topçu, 1995, 91). Haz olgusunda, görünürde fark edilmeyen ama gizlenmiş bir şekilde var olan ve ahlâkı çürüten esas, doğal olarak hareketi de yok edecektir.

Bu durum, Freud'un haz ilkesine ilişkin tespitleriyle birlikte okunduğunda daha anlaşılır hâle gelir. Freud'un da ifadesiyle kişinin bütün ihtiyaçlarını gidermeye yönelik arzusu, bunların cezalarını da beraberinde getirir (Freud, 2015, 70). Topçu'nun "her tatmin arkasında çaresiz bir pişmanlık bırakır" ifadesi (Topçu, 1995, 91), bu psikolojik tespitin ahlâkî bir karşılığı olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda Topçu, hazzın nihai bir amaç hâline gelmesini, insanı hürriyete değil; pişmanlık ve içsel esarete sürükleyen bir süreç olarak yorumlar.

Topçu düşüncesinde bu pişmanlığın aşılabilmesi için, hazzın amaç değil, hayatı destekleyen ikincil bir unsur olarak konumlandırılması gereklidir. Haz, hareketin bilincinin önüne geçmemeli; aksine, ona hizmet eden bir işlev üstlenmelidir. Dolayısıyla Topçu'da haz, ahlâkî hareketin bilinci tarafından yönlendirilen bir dinamik içinde anlam kazanır (Topçu, 1995, 93).

Topçu'nun asıl itirazı, hayattaki zevk ve arzuların, sadece bu dünyayla sınırlı bir hayat anlayışının belirlenmesidir. Ona göre, hayatın temel kaynağı hareket olmalıdır; zira zevk ve hazlar yaşamın merkezine alınırsa, bu nihayetinde insanı pişmanlığa sürükler (Topçu, 1995, 91). Freud'un da vurguladığı üzere, haz ilkesinin vaat ettiği mutluluk gerçekçi değildir; çünkü haz doyuma ulaştıkça daha fazlasını talep eden bir yapı sergiler (Freud, 2015, 81). Topçu, tatminin bıraktığı o çözümsüz pişmanlık duygusundan bahsederken hazzın, istenmiş bir olgu olmadığına vurgu yapar. Ona göre haz, iradenin bir zaafıdır. Ona göre arzular muhafaza edilmelidir zira onlar, hareketin besleyici unsuru olarak, onu daha verimli hale getirirler (Topçu, 1995, 91).

Topçu'nun haz felsefesinde yönelttiği bir diğer eleştirisi ise, bu tarz felsefelerin ona göre egoist ahlâk felsefesi kapsamında yer alıyor olmalarıdır. Bu tarz felsefelerde yaşamın yegâne gayesi, nasıllarına ve sonuçlarına rağmen, zevk duymayı amaçlamaktır (Topçu, 2005, 156). Hatta bir şeyin toplum ve insan yararına olup olmaması da yine zevk kıstasına göre belirlenir. Epikür için faydanın kıstası, haz verip vermemesiyle ilgilidir (Epikür, 2021, 80). Topçu'nun egoist ahlâklar grubuna koyduğu İngiliz Bentham'ın menfaat ahlâkı da benzer şeyleri söylemektedir. İnsan için faydalı olan tek şey vardır o da onun zevk vermesidir (Topçu, 2005, 157). Bu çerçevede Topçu'nun haz eleştirisi, bireyi merkeze alan egoist ahlâk anlayışlarına karşı, ahlâkî hareketi ve hürriyeti esas alan bütüncül bir etik yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

Topçu felsefesinde haz esaretini anlamlandırmak adına modern dönem hazcı filozoflardan Bentham'ın faydacı ahlâk anlayışı da toplumsal bir olgu olarak karşımıza çıkar. Bentham'a göre fiillerin nihai amacı, haz ve acıdır. Ona göre fayda, haz ve acı, mutluluğa ulaşmada belirleyici unsurlardır. (Cengiz, 2016, 143). Bentham felsefesinde olaylar, sonuçları açısından değerlendirilir, dolayısıyla bir olayın iyi olarak kabul edilebilmesi için haz ve menfaat sağlaması gerekmektedir. Buna karşılık, acı veren durumlar ise kötü olarak nitelendirilir (Cengiz, 2016, 149).

Sandel “*Adalet*” adlı kitabında haz, acı ve mutluluk denkleminin anlaşılması için Roma'da aslanlara atılan Hristiyanları örnek verir. Orada toplanan insanların amacı, acı çeken insanları izleyip, haz duymaktır (Sandel, 2015, 66). Çoğunluğun duyduğu bu mutluluk, birkaç kişinin çektiği acıya değer mi? Toplumsal olarak haz duymuş ve yatışmış olmak, faydacı ahlâk açısından yeterli bir durumdur.

Bireyin ya da toplumun, yaşanan bir olayın sonunda duyduğu mutluluğa göre belirlenen doğru ve yanlış anlayışı, Topçu'ya göre eksik bir değerlendirmedir. Düşünür, burada sorumluluk ve merhamet ilişkisini devreye koyar. Diğer canlılarda, hayatta kalabilmek için sadece akıl yeterli olabiliyorken insan için bu durum yeterli değildir. Bu dünyada iyiyi isteme, ebedi olanı arzulama ve ahirette kurtuluşun olacağına inanma isteği, insan için kaçınılmaz bir eğilimdir. Bu da

ancak ahlâklı olmakla mümkündür (Abdurrahman, 2023, 23). Bu ahlâkın yüzeysel olması, insan için işe yaramayan bir ahlâk olması demektir. Hakiki ve faydalı olan ahlâk ise toplumun ve kişinin hayatına yön veren, derinlerine nüfuz eden bir ahlâktır (Abdurrahman, 2023, 39). Bu da ancak insanın sorumluluk almasıyla mümkün olur.

“Biz ahlâk meselesinin merkezine sorumluluk kavramını koyuyoruz” (Topçu, 1995, 43), diyen Topçu için bu kavram, oldukça önemli bir yere sahiptir. Topçu’ya göre, harekete geçmek için gerekli olan motivasyon, sorumluluk ile olur. Sorumluluğun karşısında daima hareket unsuru olmalıdır ki etkili bir sorumluluktan bahsedilebilsin (Kuzucu, 2021, 124). Aksi durumda sorumluluk, teoride kalan, hayatın pratiğine dökülemeyen bir kavram olarak kalır.

Topçu düşüncesinde sorumluluk, iki temel kategoride incelenir: ahlâkî ve kanunî sorumluluk. Ahlâkî sorumluluk, bireyin kendi içsel muhasebesiyle ortaya çıkan ve herhangi bir dış otoritenin hükmüne dayanma gereği duymayan bir yükümlülük biçimidir. Bu yönüyle, hukukî sorumluluktan ayrılır. Topçu’ya göre ahlâkî sorumluluğun kaynağı bireyin iradesidir; birey de iradesinin gücü de sorumluluğun derinliğiyle doğru orantılıdır. Bu bağlamda, bireyin eylemlerindeki ahlâkî sorumluluğu arttıkça, kendi varoluşsal anlamını daha derin bir şekilde ifade etme imkânı bulur. (Topçu, 1995, 117). Ona göre esaret, iradenin herhangi bir nesneye bağlı olması anlamındadır ve bu bağlılık tatmin şeklinde iradeyi yok etme gücüne sahiptir. İrade ise bu yok oluştan, hazzın kendisini azar azar bitirmesinden sadece ahlâkî sorumlulukla kurtulabilir (Topçu, 1995, 89).

Sorumluluk, haz ve esaret ilişkisini sağlıklı bir biçimde değerlendirmek için ahlâkî sorumluluk ile kanunî sorumluluk kavramlarının açık bir şekilde ayrıştırılması gerekir. Bu iki kavramın doğru anlaşılabilmesi, sorumluluğun hem başlangıç noktasını hem de doğuracağı sonuçları belirleme açısından büyük önem taşır. Aksi takdirde, kanunî ve ahlâkî sorumluluklar birbirine karıştırıldığında, eylemlerle sonuçların arasındaki anlamlı bağ ortadan kalkabilir (Topçu, 1995, 117).

Topçu düşüncesinde kanunî sorumluluk, her zaman ahlâkî bir zemine oturmayabilir. Ona göre bireyin kendi hür iradesinden değil, dışsal bir dayatma sonucu var olan kurallara karşı gelmesi, doğrudan bir ahlâksızlık olarak değerlendirilmemelidir. Bu tür bir davranış, daha çok toplumsal düzeni korumaya yönelik yararcı bir düzenleme şeklindedir. Oysa Topçu'ya göre ahlâkî sorumluluk, bireyin dışsal bir otoritenin hükmüyle değil, tamamen kendi vicdanı ve iradesiyle aldığı kararlar doğrultusunda şekillenmelidir (Topçu, 1995, 117).

Kanunî sorumlulukta sorumluluk duygusu, çoğunlukla eylemin ardından ve hukukî yaptırımların devreye girmesiyle birlikte ortaya çıkar. Buna karşın ahlâkî sorumluluk, eylemden (hareketten) önce başlamalıdır ve sonrasında artarak devam etmelidir. Bu tür bir içsel denetim mekanizması, bireyin sadece eyleminden değil, niyetinden ve vicdani yükümlülüğünden de sorumlu olduğunu göstermektedir. (Topçu, 1995, 117). Böylece, ahlâkî sorumluluk bireyi hem hakiki manada hür kılabilir hem de hazza bağlı geçici tatminlerden kurtarabilir.

Topçu'nun, fiil henüz başlamadan önce devreye girmiş olan ve sonucu itibariyle kişinin kendi denetiminden geçmesi gereken sorumluluk ile Kantçı sorumluluk anlayışı, benzerlik göstermektedir. Kant'ın sorumluluk anlayışında, fiillerin sonuçları, henüz tercihler ve fiiller ortaya çıkmadan önce, iradi olarak içten gelmesi lazımdır ki ahlâkî anlamda bir sorumluluktan bahsedilebilsin. Topçu'nun Kant'tan ayrıldığı nokta ise sorumluluğun eylemin sonrasında da artarak devam etmesi gerektiğidir. Kant'ta eylemden sonrası için bir sorumluluktan bahsedilemez. Yani sonuç, Kant için önemli bir olgu değildir. Kant, iyi niyetle yapılan her eylemin doğru olduğu kanaatindedir. Oysaki bu kategorik emir anlayışının sonu bir çıkmaza dönüşebilir (Kant, 2002, 15).

Kant için, herhangi bir eylemin ahlâkî değeri, o eylemin hangi niyetle yapıldığı ile ilgilidir. Önemli olan şey, eylemi doğru olduğu için yapmaktır (Kant, 2002, 15). Bu noktaya kadar ele alınan çerçevede, Kant'ın ahlâk anlayışı ile Topçu'nun ahlâk anlayışının paralel bir çizgide ilerlediği söylenebilir. Ayrıldıkları nokta ise sonuç kısmındadır. Kant için sonuç önemli değilken, Topçu sorumluluk duygusunun, hareketin başında, hareket anında ve hareket sonrasında da artarak devam etmesi gerektiğini düşünür (Topçu, 1995, 117).

Sandel, Kant'ın ahlâk anlayışını daha iyi anlamamız adına bir örnek verir ve Kant olsaydı bu durumda ne düşünürdü diye tartışır. Aynı örnek üzerinden, söz konusu durumda Topçu'nun nasıl düşüneceğini ele alarak, her iki düşünürün ahlâkî eylemle ilgili yaklaşımlarından hareketle, benzer ve ayrıştıkları noktalar, daha anlaşılabilir olacaktır.

Verilen örnekte Amerika'da bir orta okulda yapılan heceleme yarışmasında on üç yaşındaki bir çocuk, bir kelimeyi yanlış hecelemesine rağmen jüri, çocuğu yanlış işitmiştir ve ona kelimeyi doğru hecelediğini söyleyerek, çocuğun kazandığını söylemişlerdir. Çocuk, yapılan hatayı öğrendiğinde jüriye gidip onlara yanlış hecelemiş olduğunu söyler. Sonuç olarak çocuk yarışmadan elenir. Yarışmadan sonra ise çocuğun yaptığı bu dürüstlük, gazete manşetlerine taşınır ve çocuğun fotoğrafı New York Times gazetesinde yayınlanır. Çocuk, bu olayı gazetecilere verdiği röportajda: "Kendimi kötü hissetmek istemedim, bu sebeple de yanlış karar verdiklerini jüriye söyledim" diye açıklama yapar.

Sandel, bu cümleler karşısında Kant olsaydı ne düşünürdü diye merak ettiğini ve çocuğun bu eylemi yapma sebebini nasıl karşılayacağını merak ettiğini yazar. Kendini kötü hissetmemeyi isteme, yapılan eylemin ahlâkîliğini azaltır mı? Kant için bu eylem, suçluluk hissinden kurtulmak sebebiyle yapılıyorsa ahlâkî değerinden yoksun olduğunu ifade eder. Ama yapılması gereken bu olduğu için yapıldıysa da çocuğun eylemi, ahlâkî bir değer taşır (Sandel, 2015, 166-167).

Topçu felsefesi açısından bu olay ele alındığında, Kant felsefesi ile benzer sonuçlar ortaya çıkar. Topçu için ahlâkî sorumluluk, kendi ispatını bizzat eylemi gerçekleştiren kişinin vicdanında yaşmalıdır. Dışarıdan yapılan hiçbir hüküm, alınan sorumluluğa neden olmamalıdır. Topçu için başka duygularla, böyle bir karar alınmışsa o zaman esirlik başlamış olur (Topçu, 1995, 117). Nefsin esareti, toplumsal baskının esareti gibidir.

Topçu ve Kant felsefesindeki ayrımın daha belirgin bir şekilde ortaya konulabilmesi için, tartışmanın daha radikal bir örnek üzerinden derinleşmesi yerinde olacaktır. Topçu için bir cinayet bazı durumlarda ahlâkî olabilir (Topçu, 1995, 117). Güncel bir konu üzerinden örnek vermek gerekirse, bir çocuğun köpek

tarafından zarar görmesini engellemenin yegâne yolu, köpeğin öldürülmesi ise, böyle bir durumda söz konusu eylem, bu bağlamda ahlâkî bir zorunluluk olarak değerlendirilebilir. Ama Kant için hiçbir zaman “bazı durumlar” diye bir şey söz konusu değildir. Kant’ta ahlâkî olmak demek sonuçlardan bağımsız bir durum demektir. Kant’a göre yalan söyleme maksimi, evrenselleştirildiğinde doğruya, dürüstlüğe ve güvene dayalı insan iletişimini ortadan kaldırdığı için kendi kendini geçersiz kılar. (Kant, 2002, 18). Olayın sonunda ne olduğu Kant felsefesi açısından herhangi bir sorumluluk gerektirmezken; Topçu için sorumluluk olayın sonunda da artarak devam etmelidir (Topçu, 1995, 117).

Topçu için bireysel sorumluluğun sonrasında da giderek artan bir şekilde devam ettiğini ve en sonunda sosyolojik bir boyut kazandığını göstermesi açısından şu sözleri oldukça açıklayıcı olacaktır: “Bize mesuliyetin ne olduğunu bilen muallim lazımdır. Biz kibirli isek o mesul, biz sabırsız isek o mesul, biz bütün bunlardan habersiz isek yine bundan da o mesuldür” (Topçu, 1960, 61). Bu ifadeler, Topçu’da sorumluluğun yalnızca bireysel bir yükümlülük değil, ahlâkî rehberlik ve örneklik üzerinden toplumsal bir sorumluluk alanına dönüştüğünü gösterir.

Topçu, fikirlerine oldukça önem verdiği Gandhi’nin şu davranışını örnek göstererek, sorumluluğun her an devam etmesi gereken bir hareket olduğunu vurgulamak ister. Gandhi, öğrencilerinden birinin yanlış bir davranışta bulunmasını, bireysel bir hata olarak değil, kendi ahlâkî eksikliği olarak görmüş ve bu nedenle oruç tutmayı bir sorumluluk biçimi olarak benimsemiştir. Bu örnek, sorumluluğun yalnızca fiilin gerçekleştiği anla sınırlı olmadığını; sonuçlarıyla birlikte devam eden bir süreç olduğunu ortaya koyar.

Bu bağlamda Topçu’ya göre sorumluluk, dışsal bir zorunluluğun ya da kanunî bir yükümlülüğün sonucu değil; içten gelen, bilinçli bir iradeyle üstlenilen ve süreklilik arz eden ahlâkî bir tutumdur. Dolayısıyla ahlâkî sorumluluk, eylemin tamamlanmasıyla sona ermez; bireyin kendisini ve başkalarını dönüştüren bir hareket olarak varlığını sürdürür. Topçu’nun *İsyan Ahlâkî*’nde savunduğu sorumluluk anlayışı da tam olarak bu şekilde, vicdan temelli ve devamlılık gösteren bir ahlâkî sorumluluk biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kanunî ve ahlâkî sorumluluk arasındaki ayrım, etik düşünce bağlamında da oldukça önemlidir. Topçu, bu ayrımın merkezine, merhamet ve sorumluluk arasındaki ilişkiyi koyar. O'na göre kanunlar, her zaman adaleti ve ahlâkî olanı temsil etmeyebilir. Dolayısıyla, yalnızca kanunî bir zemine dayanarak yapılan eylem, ahlâkî sorumluluk taşımaz ve bu durumda sorumluk anlayışı, merhamet gibi en temel insani yargılardan yoksun kalabilmektedir (Topçu, 1995, 25).

Alev Alatlı'nın her hakkın yasal olamayacağı konusunda yaptığı konuşmasında verdiği örnekler, Topçu'nun kanunî ve ahlâkî sorumluluk anlayışına da açıklayıcı bir yaklaşım olacaktır. Verilen örneklerden birkaçı şunlardır: "İflas eden bir komşumuzun evini satın almak kanunî olabilir ama ahlâkî değildir. Veya başka bir örnekte de raf ömrünü uzatmak için ekmeğin içine katılan kansorejen maddeyi, ambalajın üstüne küçük yazılarla yazmak, kanunî açısından doğru kabul edilir fakat ahlâkî sorumluluk açısından yanlış bir davranış olmaktadır." Alatlı'nın yasaların ötesinde vicdana dayanan bu anlayışı, Topçu'nun felsefesinin temeline koyduğu ahlâkî sorumluluk kavramı ile düşünsel anlamda aynı anlama oturtulabilir (Kapadokya Üniversitesi, 2014).

Topçu'nun bu düşüncesi, Zygmunt Bauman'ın, modernliğin rasyonel akıl anlayışına getirdiği eleştirileriyle de örtüşmektedir. Bauman, *Modernlik ve Holocaust* adlı eserinde, 20. Yüzyılın en büyük trajedilerinden biri olan Holokost'un, irrasyonel bir sapkınlık değil, tam aksine modernliğin rasyonel ve bürokratik akıl anlayışının bir sonucu olduğunu belirtir (Bauman, 1995, 35). Ahlâkî sorumlulukla sınırlandırılmamış bir akıl yürütme biçimi, araçsal akla indirgenmiş bir rasyonaliteyle birleştiğinde, insanlık dışı sonuçlar doğurabilmektedir. Bu bağlamda kanunî sorumluluk, rasyonel düzenlemeler içinde "meşru" görülebilir ancak ahlâkî olarak sorunludur. Çünkü bunu meşru görenlere başarı, üstünlük gibi hazlar yaşatmıştır lakin vicdan, merhamet ve etik sorumluluk gibi insani değerleri dışarda bırakmıştır. Antik Roma döneminde insanların, sadece eğlenmek ve iyi vakit geçirmek için, aslanlar tarafından parçalanmış kişileri, büyük bir zevkle izlemeleri, o önem için yasal ve kanunî olabilir. Ama yaşanan bu olaylar, hiçbir dönem için ahlâkî olamazlar.

Her ahlâkî duruş, bulunduğu noktaya akılcı ilkelerle ulaştığını düşünerek aslında akılcılığa zarar verir (Abdurrahman, 2023, 26). Düşünme eylemi ahlâktan ayrı görülemez. (Abdurrahman, 2022, 55). Sonuç olarak Topçu da düşünceyi yani bilmeyi ahlâktan ayrı görmez. Çünkü Topçu'ya göre bilginin etki alanı ile inanç yani ahlâk dünyamızın etki alanı aynıdır. Bilgi inanç dünyamızda ne kadar etkili ise o derece de gerçektir Gerçek hürriyet, ancak bu türden bir ahlâkî sorumluluk bilinciyle elde edilebilir (Topçu, 1995, 149).

Haz ve ahlâkî sorumluluk arasındaki denge, Topçu felsefesinin önemli konularından birisidir. Ona göre hazzın hayatı ele geçirmemesi için, bireyin ahlâkî sorumlulukla hareket etmesi gerekir. Eğer hareket, sadece hazza göre şekillenirse, ortaya çıkacak sonucun etkisi de haz kadar kısa süreli olmaktadır. Oysa Topçu, hareketin gerçek karşılığının, ancak sonsuz olandan beklenmesi gerektiğini söyler ve bu nedenle harekete karşılık, bu dünyada bir ödül beklentisinin ahlâkî olmadığı kanaatindedir. Görev, yalnızca ahlâkî sorumluluk bilinci ile yerine getirilmeli ki birey kendi içindeki esaretten kurtulup harekete geçebilsin (Topçu, 1995, 92).

Bu bölümde haz kavramı ile ilgili olarak Topçu düşüncesinin, hazza olan yaklaşımı incelenmeye sunuldu. Topçu'ya göre haz, insanın hürriyetini daraltan bir unsur hâline geldiğinde kaçınılması gereken bir nitelik kazanır. Hazcı filozofların yaklaşımındaki “haz iyidir; acı ve ızdırap ise kötüdür” tanımına, Topçu'nun bir diğer itirazı da acı ve ızdırapla ilgili olan kısmına olacaktır.

Topçu'ya göre acı ve ızdırap, kaçınılması gereken bir olgu değildir. O, ızdırabı, yol gösterici olarak tanımlar; hakikate giden ve bu yolda korkmadan yürümek isteyenler, ızdırap ile tanışmalıdır (Topçu, 1965, 134). Topçu sadece zevkle yaşamış bir hayatı, acıdan geçmeyen bir ömrü, gafil bir hayat olarak niteler. Topçu, ruhun olgunlaşmasının ve yükselmesinin ancak acı ve ızdırapla tamamlanan bir hareket süreciyle mümkün olduğunu savunur (Topçu, 1965, 133)

Topçu için ızdırap, bireyin yaşamında devamlılık arz eden bir olay olmalıdır. Birey, aslında tüm hayatını ondan kaçmak üzere kurgulamıştır. Ama bu kaçış aslında bireyin kendinden bir kaçışıdır. Çünkü ızdırap, insanın en

derinlerinden, ruh dünyasından gelmektedir ve insan haz ve benzeri duygularla ızdırabı bastırarak, kendi hareketini bastırmış olur (Topçu, 1965, 84).

Acı çekmeden bir yaşam sürmeye çalışmak, yaşamamak demektir (Topçu, 2005, 116). Ona göre benliğimizi oluşturan şey, ızdıraptır. Hazlardan kaçınarak, yapay benliği ortadan kaldırmak ve ızdırapla beraberinde derinlerde saklanan hakiki benliği ortaya çıkarmak mümkündür. Topçu'nun düşüncesine göre hazlar, rahat ve bolluk zamanlarının eseridir. Ve bu da hakiki benliğimizin inşasına engel olan ve kalbi manevi anlamda körelten unsurlardır. (Topçu, 1965, 85). Halbuki insanı sonlu olmaktan kurtaran ve ona, bu dünyada yaşama iradesi kazandıran ve anlam veren şey ızdıraptır (Topçu, 1965, 86).

Topçu felsefesinde, bireyin fikir dünyasının büyüklüğü ile benliğin sonsuzluğa ulaşma gayretini, yalnızca ızdırap hazırlayabilir. Dünya tarihinde iz bırakmak için insanlığın, ızdırabın gücüne ihtiyacı vardır. Topçu, peygamberlerin, şairlerin, düşünür ve yazarların, ızdırap ile büyük hareketler oluşturduklarını belirtir (Topçu, 1965, 86). Topçu, bireyin, ızdırabın farkındalığıyla düşüncelere daldığını ve hakikati bulduğunu; zevklere daldığı anda ise acıdan uzaklaşıp, mutlu olduğunu söyler. Ama bunun, anlık bir mutluluk olduğundan, bu mutluluğun insanı, gittikçe aşağıya çekeceğini belirtir (Topçu, 1965, 87). Topçu, ızdırabın bilinciyle yaşayan insanları, bu dünyada iken sonsuz hayatlarına başlayanlar olarak nitelendirmiştir. Hatta her daim haz peşinde koşanların dahi o insanlara hayranlıkla baktığını ve bunun sebebini de ne olursa olsun insanın özünün, ızdıraptan kaynaklı olmasına bağlar (Topçu, 1965, 88).

Topçu felsefesi, acı ve ızdırabın, insanın içindeki kötü duyguları temizleyen ve ruhu yükseltmeye yarayan bir ahlâk denetçisi olduğunu; hazzın ise tam aksine insanı duyarsızlaştıran ve herkes gibi yapan bir esaret olduğunu belirtir (Topçu, 1965, 86). Topçu'ya göre haz duygusu, serbest bırakıldığında insanın iradesini tamamen ele geçiren bir güce dönüştüğünü belirtir. Haz duygusunun, bütünüyle reddedilemeyeceği daha öncesinde ifade edilmişti. O halde bu duygunun doğru bir şekilde yönlendirilmesi gereklidir. Bunun için de Topçu felsefesinin çözümü, şuurun ön plana koyulmasından geçer. Şuur, haz karşısında bireyin hürriyetini kazanması doğrultusunda, hazzın faydalı bir unsura

dönüşmesine yardımcı olacaktır. Çünkü ona göre şuur, mutlaka haz duygusundan yorgun düşüp, ona karşı direnmek isteyecektir. İşte böyle bir durumda haz, artık hareket için devreye girecek ve işe yarar bir duruma gelecektir (Topçu, 1995, 93).

Topçu, mistiklerin isyanını, şuur hareketiyle açıklar. Ona göre Allah'a ulaştıran yol, ızdırabın arkadaşlığıyla olmaktadır (Topçu, 1995, 242). Namık Kemal, Yunus ve Mehmed Akif de Topçu'ya göre ızdıraplardan kuşanarak, sonsuz hayatlarına dahi dünyada iken başlamışlardır. Hatta haz dolu ve acıdan kaçınarak hayat sürenler dahi, önden giden bu insanlara özenmektirler. Çünkü insanın özünü oluşturan şey acılardır ve bunlar da insanın ahlâkını oluşturur (Topçu, 1965, 88).

Burada sorulması gereken soru şudur: “Haz duygusunun sarhoşluğundan kurtulup isyan eden şuru nasıl oluşturabilir?” Suların bulandırılmadan durulamayacağını ifade eden Topçu, bunun cevabını “sorumluluk” kavramında bulmaktadır. İsyan etmek için insanlığa gerekli olan duygu, hareketten önce ortaya çıkan, hareket anında aktif olan ve sonrasında da artarak devam eden bir sorumluluk şuurudur (Topçu, 1995, 117).

Topçu'ya göre esaretten kurtulmanın tek yolu, sorumlu olmaktan geçmektedir. Çünkü birey, sorumluluk duygusu taşıdığı müddetçe hür sayılır. Ona göre, hürriyetin gerçek düşmanı, sorumluluktan kaçarak hazzın peşinden giden bireylerdir (Topçu, 1965, 75). Topçu'ya göre haz dolu bir hayatın günah olmasının nedeni, hazzın insan ruhunun hareketine engel olmasıdır. Ona göre haz esareti, ruha indirilmiş bir darbedir.

Topçu'ya göre ruhun asıl hedefi, geçici olanla meşgul olmak değil, sonsuzluğa uzanmaktır (Topçu, 1965, 59). Bu bağlamda sorumluluk ve haz ikileminden sıyrılan ruh, arınmış olarak yoluna devam edebilir. Sorumluluğun merkezde olduğu bu anlayış, hürriyetin yalnızca dışsal engellerin yokluğu değil; içsel esaretlerin aşılmasıyla kazanılan bir değer olduğunu ortaya koyar.

Topçu, insanın esaretini yalnızca haz bağlamında ele almakla yetinmez; haz esaretinin ardından, bireyi hürriyetten uzaklaştıran bir diğer unsur olarak dayanışma esaretini ele alır. Bu noktada “dayanışmanın ne olduğu ve hangi koşullarda insanın hürriyetini sınırlayan bir yapıya dönüştüğü soruları önem

kazanır. Çalışmanın bir sonraki bölümünde, bu sorular Topçu'nun düşüncesi çerçevesinde analiz edilecektir.

3. Dayanışma Esareti

Hazzın, insana dair oluşturduğu esaretten sonra Topçu, hürriyeti engelleyen bir diğer esaret biçimi olan dayanışma olgusunu ele alır. Tıpkı haz gibi dayanışmanın da yaşam tarafından insana engel oluşturmak için istenmiş olmasını dile getirirken bu engelin, aynı zamanda bir kendiliğinden oluşun ürünü olduğunu da belirtir (Topçu, 1995, 93).

İnsani dayanışma, Topçu'ya göre aslında bir zorunluluktur. İnsan, tek başına hayatta kalacak bir potansiyelle yaratılmamıştır. Toplum içinde var olabilen insan, hareketini ancak bu şekilde tamamlayabilir. Zira insan, hareketini tamamlayamazsa eksik kalır ve var olma sebebine de ulaşamaz (Topçu, 1995, 94). Topçu burada dayanışmayı pasif ve aktif olmak üzere ikiye ayırır. Pasif dayanışma, insan yaşamının devamı için yani bir zorunluluk sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Aktif dayanışma da ise böyle bir zorunluluk yoktur. Tam aksine, insanın kendisi tarafından ve daha da güçlenme amacıyla oluşturulmuştur (Topçu, 1995, 95).

Bourgeois'ın dayanışmacılık düşüncesinde, herkesin birbiriyle rekabet halinde olduğu ve yalnızca kazananların söz hakkı olduğu bir dünya yerine, insanların birbirine bağımlı olduğu dayanışma modeli söz konusudur. Ona göre bu bağımlılık, gezegenlerin birbirine olan bağımlılığı gibidir. Birbirlerinden ayrılamazlar ve birbirilerine, çekim gücüyle hep bağlı olmak zorundadırlar. Aksi durumda uzay boşluğunda yok olmaya mahkûm olurlar. Toplumda da böylesine güçlü bir bağımlılık ve çekim gücüyle yürüyen işler, kişiler arasındaki dayanışmayı kuvvetlendirir; böylece toplumsal bütünlük sağlamlaştı ve mükemmel yaşam idealine ulaşılır. (Gülbüz, 2019, 175).

Bourgeois için toplumsal dayanışma, bir mecburiyettir. Kişi, bir toplumda doğduğu andan itibaren, kişinin o toplum için dayanışma ve çalışması bir borç haline gelmektedir. Yaptığı her üretim, kişisel çıkarlar doğrultusunda değil; toplumsal fayda güdülerek gerçekleştirilmelidir. Aynı zamanda bu üretimin,

gelecek nesillere faydası olması için de çalışılmalıdır. Bourgeois'un toplumsal dayanışma düzeninde kişinin, yalnızca ahlâkî veya fizyolojik istekleri olabilir; bu düzende iktisadi isteklere yer yoktur (Gürbüz, 2019, 176).

Bourgeois'un dayanışma ahlâkındaki bağımlılık, nesillerden nesillere aktararak devam etmelidir. Ama bu aktarım için kişinin, bu ahlâkî yapıyı tamamen benimsemiş olması gerekir. Topçu, böylesine bir aktarımı kabul etmez. Ona göre birey, bu ahlâkî özümsememiş, dayanışmayı yalnızca kendi nefsi için istiyorsa, gelecek nesillere de bir aktarım da bulunamaz. Dayanışma, kişinin özünde olmayan bir ahlâkî ortaya çıkaramaz. Dayanışma, zaten ahlâklı olan insan için faydalı olabilir ve ancak o zaman aktarımlı bir dayanışmaya dönüşebilir (Topçu, 2005, 158).

Bourgeois, sosyal dayanışmayı vazife olarak gördüğünden dolayı bu durum, Topçu tarafından esaret olarak görülür. Çünkü kişi, farkına varmasa da bir zorunluluk söz konusudur. Hatta Topçu'ya göre bu durum insan için iki defa esaret demektir. İlk esarete birey, bulunduğu konumdan daha fazla refah ve haz için dayanışmayı ister. Bu bağlamda da insan, henüz hür olmadan esarete, nefsanî arzuları sebebiyle itilmiştir. İkinci esaret ise sosyal yapının isteklerini yerine getirmek arzusuyla olmaktadır fakat bu sefer birey, kendi isteğiyle dayanışmaya esir olmuştur. İkinci esaret, bir nevi kişinin topluma olan borcunu ödemek niyetiyle oluşur. Çünkü dayanışmacı toplumlarda herkes herkese borçludur (Topçu, 1995, 96-97).

Dayanışmacı toplumlar, bireyleri kendi düzenlerinde tutmak için, onları iki defa baskı altına alırlar. İlk baskı, sosyal yapı dışında yaşamak isteyenler üzerinden olur. Bu gibi insanların, diğerlerine (dayanışma düzenini kabul edenlere) kötü örnek olmaları gerekçesiyle toplum dışına itilirler. Diğer baskı ise kişinin artan hürriyetini, toplumu tehdit ettiği gerekçesiyle engellemektir. Dayanışmacı toplumlarda, kişinin hürriyeti, ancak karşılıklı iş birliği için var olmalıdır. Dolayısıyla bu da bireyin başka insanlar için kendinden ödün vermesi anlamına gelmektedir ki bu durumda da bireyin hürriyeti, yine kısıtlanmış olur (Topçu, 1995, 97).

Durkheim'in dayanışma düşüncesinde, Bourgeois 'da olduğu gibi genel ve evrensel bir toplumsal ahlâk düzeninden bahsedilmez. Onun yerine her toplum için ayrı ayrı işleyen bir ahlâk düşüncesinden söz edilebilir (Özyurt, 2007, 99). Durkheim için toplumsal dayanışmanın iki unsuru vardır: Kolektif bilinç ve toplumsal iş bölümü. Bu iki unsur aynı zamanda ahlâkın da iki unsuru olarak da kabul edilir. Çünkü bunlar, her toplumda az veya çok bir şekilde var olur ve toplumlar için ahlâkî düzen bunlara göre belirlenmektedir (Durkheim, 2006, 189).

Kolektif bilinç de ise birey, toplumsallaşır ve bu da bireyin herkesle aynı olmasına sebep olur. Bu durumda da bireysel bir gelişimden bahsedilemez (Durkheim, 2006, 267). Böyle olan toplumlarda kolektif bilinç, bireysel bilincin gelişmesine müsaade etmez (Özyurt, 2007, 101). Durkheim, kolektif bilinç yerine, insanları birbirinden ayıran ve hür olmalarını sağlayan, toplumsal iş bölümünü ön plana çıkarır. Toplumlar, iş bölümü arttıkça kolektif bilinç yok olur. İş bölümünün olduğu toplumlar, organik dayanışmalı toplumlardır ve bu toplumlar ceza sistemi, telafi etmek üzere kurulmuştur. Çünkü suç, kolektif bilincin hâkim olduğu mekanik dayanışmalı toplumlar olduğu gibi kolektif bilince değil kişisel haklara yapılmış olarak görülür. Dolayısıyla kişisel kayıpların telafisiyle hak yerini bulmuş olur (Durkheim, 2006, 329-326). Durkheim'da da tıpkı Bourgeois da olduğu gibi iş bölümü, ahlâkî bir kural olarak kabul görülür. Ve bu görevi yerine getirmeyenler en azından kınamalıdır. (Durkheim, 2006, 67). Durkheim için iş bölümünün gelişmesi demek dost toplumların da var olması demektir (Durkheim, 2006, 83).

Topçu'nun Durkheim'a olan ilk eleştirisi, dayanışma için gerekli olan iş bölümü üzerinden olacaktır. Topçu'ya göre sosyal hayatta gittikçe artan iş bölümü sonucu oluşan bütünleşme, kişi üzerinde zamanla çoğalan bir baskı oluşturmaktadır. Bunun sebebi ise ferde verilen bu görevlerin, kişinin kendi iradesi dışında, ona toplum tarafından dayatılmasıdır. "Genel irade" diye tanımlanan bu dayatmanın, kişisel olan iradeyi baskı altına alarak, hürriyeti ortadan kaldırdığını iddia etmektedir (Topçu, 1995, 98). Ayrıca Durkheim'ın, ahlâkın kaynağı olarak fert yerine toplumu koymasını, ahlâkî harekette olması gereken sevgi ve iyilik yerine zorunluluk ve ödev kavramlarının gelmesine sebep olduğunu düşünmektedir. Ona göre içten gelerek, sevilerek ve istenerek yapılması gereken

bir olayın, baskı ile yapılması akıl ile açıklanan bir durum olmaktan çıkmaktadır (Topçu, 2005, 158).

Topçu, iş bölümünün, kişi üzerinde oluşturduğu baskının, bireyin tüm hayatını etkilediğini belirtmiştir. Yani bu durumda kişinin kaderi, başkalarının verdiği kararlara bağlı olur. Onun için dayanışmacı hareket, insanı iradesizleştirerek, başkalarına bağımlı hale getirir ve bu durumda da kişisel hürriyet tehdit altına alınmış olur. Topçu, dayanışmanın, baskıcı iradenin esiri olarak insan yaşamına girmesini, bir insanın, başka bir insan tarafından istismar edilmesi olarak nitelemiştir (Topçu, 1995, 99).

Bu düşünceyi, Sandel'in *Adalet* adlı eserindeki dört miçonun hikayesi, oldukça destekler niteliktedir. Söz konusu hikâyede yer alan dört İngiliz denizcinin, okyanusta mahsur kaldıktan sonra büyük bir ahlâkî ayrımla karşılaşmalarını konu edinir. Denizcilerin üçünün oldukça iyi yetişmiş elemanlar olduğu, dördüncü denizcinin ise on yedi yaşında, kimsesiz ve tecrübesiz bir eleman olduğuna dikkat çekilir. Ayrıca diğer üç denizci de evli ve çocuk sahibidir.

Okyanusta günlerce aç ve susuz, güneşin kavurucu etkisi altında kalan denizciler için artık oldukça zor bir dönem başlar. Ölümle baş başa kalan denizcilerden acemi olan miço, diğerlerini sözünü dinlemeyerek deniz suyundan içtiği için de oldukça hasta hatta ölmek üzeredir. Bu şekilde on dokuz gün suyun üstünde geçiren denizcilerden birinin, diğer iki arkadaşına oldukça radikal bir teklifi olur. Hayatını kaybetmek üzere olan kimsesiz denizcinin öldürülmesi ve doğal olarak kurtarma ekibi gelene kadar diğer üç denizcinin bu sayede hayatta kalmasını teklif eder. Öncelikle diğer iki denizci, böylesine gayri ahlâkî olan bu durumu, kabul etmezler. Fakat sonrasında ya mecbur kalırlar ya da sessiz kalmak zorunda bırakılarak miçonun öldürülmesini kabul ederler. Gerçekten de plan işe yarar ve kurtarma ekibi, onları sağ salim bulana kadar miçonun cesedi, kalan denizcileri hem açlıktan hem de susuzluktan dolayı ölmekten kurtarır. Olaydan sonra açılan mahkemede ise önce birbirilerini suçlama yoluna giden denizciler, sonrasında çaresizlikten dolayı, böyle bir olayın yaşandığını itiraf ederler (Sandel, 2015, 57-59).

Topçu'nun, insanın insan üzerindeki hak iddiasına yaptığı vurgu, bu olayda oldukça trajik bir şekilde gerçekleşmiştir. Belki de tek başlarına olsalar, asla böyle bir karar almayacak olan denizciler, dayanışmanın verdiği güçle, başka bir bireyin yaşam hakkının kolaylıkla ihlal edilmesini kabul etmişlerdir. Bu durum, Topçu'nun dayanışmayı hürriyeti ortadan kaldıran bir esaret biçimi olarak değerlendirmesini açıklayıcı niteliktedir.

Topçu'nun ifadesiyle “Tehdit altında bulunan irade, zorbaların hizmetine girmek için kendi kendisini yok eder ve müşterek çabada yardıma gerek kalmadan hayatına devam edebilmek için önceden açılmış olan yolda yürür.” Topçu'nun bu ifadesi, yaşanan miço olayının özeti gibidir. Topçu, toplumu ele geçiren ve her türlü tehlikeli arzularını, insanlar üzerinde rahatlıkla yapabilen gücün kaynağının, bu dayanışmacı hareketten geldiğini söyler (Topçu, 1995, 99).

Bu bağlamda Topçu'ya göre, toplum üzerinde etkili olan ve bireylerin en tehlikeli arzularını dahi rahatlıkla hayata geçirebilmelerini sağlayan güç, dışsal bir zorlamadan çok, bireyin sorumluluğunu kolektif yapıya devrettiği bu dayanışmacı harekette belirir. Böylece dayanışma, ahlâkî bilinçten koparıldığında, insanın insan üzerindeki tahakkümünü mümkün kılan bir esaret mekanizmasına dönüştüğü görülür.

Dayanışma, insan hürriyetini hatta aklını bu derece engelleyen bir olgu ise, bundan kurtulmanın bir yolunun olup olmaması önemli bir açmaz haline gelir. Topçu'ya göre bunun cevabı, kurtulmanın bir yolu yoktur, çünkü ona göre dayanışma, insan için kaçınılması imkânsız bir hakikattir (Topçu, 1995, 100). İnsan, yapısı gereği münzevi bir hayat yaşamayacağından dolayı dayanışma da kaçınılmaz olur.

Topçu, dayanışmacı hareketi, tıpkı haz olgusunda olduğu gibi tamamen dışlamaz. Çünkü insan için toplum, kaçınılmaz bir olgudur ve kendisini mecbur bıraktırdığı için, dayanışmayı kabul eder. Fakat bu kabulün herkes için özel bir durum olacağından yani herkesin kendi hareket tarzıyla dayanışmayı istemesinin gereğinden bahseder (Topçu, 1995, 100).

Toplumlar, geliştikçe kişi üzerindeki baskı da o denli artmaktadır. Ve bu baskı gittikçe karmaşık bir yapıya dönüşmektedir. Bu karmaşık ve giderek artan baskıdan kurtulmanın yolu ise kişisel hakların da aynı nispette artmasını sağlamaktır (Topçu,1995: 100). Bu durum kişilerin daha fazla sorumluluk almasıyla elde edilebilir. Sorumluluk almak demek hr olmak anlamına gelir (Freud, 2015, 44). Topçu, kendi ahlâk düşünce sisteminin merkezine, sorumluluk olgusunu koyma sebebini, kişinin ancak bu şekilde hür bir hareketi tamamlayabilmesiyle açıklar (Topçu, 1995, 43).

Bu bağlamda ahlâk, insanın belirli kural ve kaideler etrafında yaşamak zorunda olması sebebiyle, onu diğer tüm canlılardan ayıran ve üstün kılan bir nitelik olma özelliğine sahiptir. Bu kural ve kaideler sürekli iletişim halinde olan insan için hem bireysel hem de sosyal anlamda kaçınılmaz bir durumdur (Onay, 2022, 3757). Topçu bu kaçınılmaz olan duruma, sorumluluk ahlâkî demektedir. Ahlâkî sorumluluğun gittikçe ferdi hale gelmesi, sosyal hareketi daha da güçlendirmektedir (Topçu, 1995, 101). Ve bu güçlü olan harekette, bireyin hürriyeti de aynı paralellikle artmaya devam eder (Topçu, 1995, 100).

Böyle bir ahlak anlayışıyla donanmış birey, hr olur; hr oldukça da toplumun bir parçası olduğundan dolayı içinde bulunduğu sosyal yapı da gelişmeye açık olur. Bu durumda toplum, bireyin dışında ve üstünde duran bir yapı olmaktan çıkar; her bir bireyin ahlâkî bilinci içinde şekillenen canlı bir bütünlük hâline gelir. (Topçu, 1995, 100).

Ancak Topçu'ya göre dayanışma, genellikle insanın, kendi eliyle istediği bir esaret biçimidir. Birey, sorumluluğu toplumsal yapıya devrettiği ölçüde bu esareti, kendi kendine yeniden üretmiş olur Buna karşılık, kişi kendi gücü oranında üstlendiği ve giderek artan sorumluluk bilinciyle, içinde yer aldığı sosyal yapıdan kaynaklanan bu esarettten kurtulma imknna sahiptir (Topçu, 1995, 102).

Topçu felsefesine göre insanın hürriyeti önünde engel olan haz ve dayanışma esaretlerinin değerlendirilmesinin ardından, Topçu için dayanışmanın zorunlu bir devam olarak görülen hâkimiyet esaretinin incelenmesiyle çalışmaya devam edilecektir.

4. Hâkimiyet Esareti

Nurettin Topçu felsefesinde insanın tam anlamıyla hür olmasının önünde engel olarak görülen haz ve dayanışma olgularının incelenmesinin ardından, son basamak olarak kabul edilen “hâkimiyet” faktörünün ele alınması gerekmektedir. Çünkü hâkimiyet, Topçu felsefesi bağlamında kişinin hürriyetine mâni olan son aşama ve aynı zamanda dayanışma olgusunun da doğal bir sonucudur (Topçu, 1995, 102).

Hâkimiyet, bireyin hem kendi iradesiyle hem de genel olan iradeyle kurduğu güç ilişkisidir. Esas itibariyle hâkimiyetteki güç, genel olan iradenin adıdır. Genel iradeyi devlet şeklinde tanımlamak konunun gidişatı açısından daha açıklayıcı olacaktır. Devletin en eski ve genel tarifinde bile bu güç ilişkisinden bahsedilmektedir. Yönetenler, hükmedenler anlamında kullanılan bu tarifte, bir tarafın diğer tarafa karşı gücü ortaya konulmuştur. Esas itibariyle devlet, kuvvet demektir (Kubalı, 1971, 27). Bu gücü kulanlar ve bu güce tabi olanlar ise siyasi iktidarı ortaya çıkarmaktadır. Devlet kavramı tam da burada anlaşılmaktadır. Çünkü devlet, siyasi iktidarı kullanan müessesenin kendisidir (Kubalı, 1971, 17).

Topçu için hâkimiyet, dayanışmanın getirdiği bir zorunluluktur ve aynı zamanda dayanışmayı da tamamlayan unsurdur (Topçu, 1995, 102). Dayanışmada bir araya gelen ferdi iradelerin, harekete geçmek ve devamlılık göstermesi için bir güce ihtiyacı vardır. Bu gücün adı da hâkimiyettir ve Topçu bunu devlet olarak ele almaktadır (Topçu, 1995, 102). J.J. Rousseau’ya göre bireyin kendini böyle bir güce teslim etmesi, aslında özgürlüğünü kimseye teslim etmemesi anlamına gelir (J.J. Rousseau, 2020, 19).

Topçu için güç hem ferdin hürriyetini hem de kendi çizgisini koruyacak kapasitede olmalıdır (Karakoyunlu, 2022, 216). Düşünürümüzün J.J. Rousseau ile ayrıldığı nokta ise devletin bu gücü bireyler üzerinde nasıl ve ne şekilde kullanacağı sorusuna verildiği yanıttadır. Topçu için esas önemli nokta bireyin bu gücü devlete verirken, hürriyetinin bu durumdan ne kadar etkileneceğidir.

J.J. Rousseau, toplumdaki her bir bireyin haklarının korunacağı sosyal bir sözleşme önerir. Ona göre bu sözleşme, genel olan iradeyi kabul etmeyen

bireylerin, buna zorlanması anlamına gelmektedir. Fakat bu zorlanma ile kişiler, sözleşmedeki diğer maddeler sayesinde hürriyetlerine de kavuşmuş olurlar (J.J. Rousseau, 2020, 22).

Topçu'nun itirazı ise tam da buradaki zorlama unsuruna yönelik olacaktır. Böylesine bir sözleşme, toplumu oluşturan bireyler tarafından yapılmamıştır. Bu durum, topluma dayatılmıştır (Topçu, 1995, 104). Ona göre kişi, bu dayatmaya, toplum içinde kalmaya devam edebilmek adına mecbur bırakılmıştır. Tıpkı dayanışmada olduğu gibi hâkimiyette de bireyler, hürriyetini yok ederek bunu isterler (Topçu, 1995, 102). Bu durumu J.J. Rousseau da kabul eder. Ona göre de toplum sözleşmesi, bireye doğal olarak elde edeceği hürriyeti ve bu hürriyet ile ulaşabileceklerini kaybettirir. Ama böylelikle de birey, sosyal hürriyet ve diğer tüm varlıkları sahiplenme özgürlüğünü elde edebilir (J.J. Rousseau, 2020, 23).

Topçu, sosyal hürriyetin böyle bir sözleşmeyle mümkün olmadığını düşünür. Çünkü gücü elde eden devlet, her zaman bir grubun veya kişinin görüşleriyle hareket eder. Bu durumda da bireysel hürriyetin korunamayacağı düşüncesindedir (Topçu, 1995, 104). J.J. Rousseau, sadece meşru olan güce itaat etmemizi söyler (J.J. Rousseau, 2020, 10). Topçu ise bu meşru gücün, kişisel olan iradelerin tek bir iradeye dönüşmesiyle, zorba haline dönüşeceğini iddia eder. Böyle bir durumda da kişi, tüm toplumla mücadele etmek zorunda bırakılır (Topçu, 1995, 104). Ve aynı zamanda kişinin iradesi yok olmuştur. Yok olan bu kişisel irade, ahlâkın da yok olması anlamına gelir (J.J. Rousseau, 2020, 16).

Topçu'nun itirazı da hürriyetin yok olmasıyla ortaya çıkan bu ahlâk yoksunluğuyla ilgilidir. Baskı ve zorbalık, bu durumun doğal bir sonucu olarak bireyin karşına çıkar. Çünkü kişi, tüm haklarını otoriteye devretmesinden dolayı artık hür değildir. Ve bu devretme işini, dayanışma içerisinde kalmak için zoraki olarak yapmıştır. Bu karşılıklı oluşturulan sistem, bozulduğunda ise güç kimde ise o taraftan diğer tarafa zorbalık başlamak durumundadır. Bunun en önemli sebebi ise bu zemini sağlayan yasaların kaynağının, halk tarafından yapılmamış olmasıdır (Topçu, 1995, 104). Halk, zamanla artık devletin elinde önemsizleşir ve onun adeta kuklası haline gelir (Topçu, 1995, 105). Bu durumda da kişinin esareti hem devlete hem de dayanışma gereği diğer tüm fertlere karşı başlamış olur.

Topçu felsefesinde hâkimiyetin karşılığı devlet kavramında karşılık bulur. Ve ona göre devlet esaretin son halkasıdır. Haz duygusuyla içten bir esareti olan birey, bağımlı hale geldiğinden dayanışmaya muhtaç olarak ikinci kere esir olmuştur. Hâkimiyet ile de esaret zirve noktaya ulaşmış bulunur. Çünkü devlet, verdiği eğitimle daha en başından, kişiye hür olmadığını ve herkes gibi olması gerektiğini aşılar (Topçu, 1995, 105).

Topçu düşüncesinde devlet, olumsuz bir olgu gibi görünse de tıpkı diğer iki esarete olduğu gibi hâkimiyetten de tamamıyla vazgeçilmesi mümkün değildir. Çünkü devleti kabul etmemek demek, dayanışmayı da reddetmek anlamına gelir. Oysa hâkimiyet, dayanışmanın zorunlu bir sonucudur. Sosyal dayanışmada, kargaşaya sürüklenmemek için başvurulacak otorite, hâkimiyettir. Dolayısıyla dayanışmanın yokluğu mümkün olamayacağına göre, yapılması gereken şey, hâkimiyetin mükemmel halini bulmak ve onu uygulamaktır (Topçu, 1995, 108).

Topçu'nun, devlet ve hâkimiyet kavramlarına bakışı, onun ahlak temelli felsefesinin siyasal düşünceye yansımaları olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda devlet, tüm toplum yapısını bir araya getiren ve onları düzenleyen, ama düzenlediği o toplumdaki da ayrı olmayan, toplumun sentezi olan kurumdur (Kubalı, 1971, 27). Devlette esas olan aynı vatan parçasında bir arada olan insanların oluşturduğu manevi atmosferdir. Bu manevi atmosferi hâkimiyet ve vatan olguları ayakta tutar.

Devlet, içinde bulunduğu toplumdaki farklı bir güç değil; o toplumun ruhunun bir yansıması olmalıdır. Sosyal yapıda bulunan her bir bireyin, düşünce ve maneviyatı, devlette somut hale gelmelidir (Kubalı, 1971, 30). Topçu düşüncesinde esaret olmayan hâkimiyetin karşılığı da tam olarak bu devlet tanımında yer alır.

Topçu için hâkimiyet hem vatanın içinde hem de dışında olmalıdır. Dışarıdaki hâkimiyet, hürriyet ve tam bağımsızlıktan geçer. İçerideki hâkimiyetin özünü ise güven kavramı oluşturur (Topçu, 2005, 215). Ona göre devlet, vatandaşlarının her türlü haklarının koruyucusu olmalıdır. Vatandaşlar, haklar

konusunda güven içerisinde olmalıdır ki devlet de ahlâkî olarak görevini yerine getirmiş olsun (Topçu, 2005, 216).

Topçu, şöyle bir soru sorarak devletin hâkimiyet vasfını sorgular: “Devleti sadece güven unsuru üzerinden tanımlamak yeterli midir?” Eğer devletin esas görevi vatandaşlarını sadece güvenlik içinde tutmaksa, en küçük bir güvensizlik durumunda anarşi meydana gelebilir; bu da devlete veya diğer fertlere karşı başkaldırıyı doğurabilir. Zira böylesi bir durumda devletle vatandaş arasındaki tek bağ, yalnızca asayiş ve güvenlik hizmetine indirgenmiş olur (Topçu, 1995, 108).

Topçu felsefesinde devleti, yalnızca güven ortamından sorumlu asayiş kuvveti olarak düşünmek, eksik ve hatalı bir yaklaşımdır. Onun için devlet, dayanışmanın bilinci olmak durumundadır. Çünkü devletin vazifesi, insanın hareketini evrensel kılar. Bu evrensel harekette de esarete yer yoktur. Bunun için de devletin güven duygusunu, vatandaşına öğretmesi gerekir. Vatandaş devletinden öğrendiği bu güven duygusu ile artık esir değil sorumluluk sahibi olmakta ve böylece hâkimiyet bizzat kişinin kendi hareketinde başlayıp ve evrensel bir hal alabilir (Topçu, 1995, 108-109).

Topçu’nun burada vurguladığı esas nokta, devletin meşruiyetinin hukuki ya da zorlayıcı güçten değil, aynı vatan parçasını paylaşan bireylerin oluşturduğu ortak manevi atmosferden doğmasıdır. Hâkimiyet ve vatan kavramları ise bu atmosferin korunmasını sağlayan tamamlayıcı unsurlar olarak işlev görür. Bu nedenle hâkimiyet, Topçu düşüncesinde baskı kuran bir egemenlik biçiminden ziyade, ahlâkî bir otorite ve ortak iradenin ifadesi olarak anlam kazanır.

Topçu felsefesinde devletin vatandaşına güven olgusunu öğretmesi düşüncesi, daha önce de vurgulanan ahlâkî ve kanunî sorumluluk ayrımı ile daha da açıklayıcı olacaktır. Ona göre kişinin kendi iradesiyle değil, bir dayatma sonucu var olan kurallara karşı gelmesi, ahlâksızlık sayılmamalıdır. Bu sadece toplumu korumaya yönelik bir davranıştır. Ahlâkî sorumlulukta başkalarının vereceği bir hüküm değil, kişinin kendi kararı etkili olmalıdır. Kanunî sorumlulukta kişinin tek hedefi, hareketin sonrasında uygulanacak kanunî yaptırımdan kaçınmaktır. Ahlâkî sorumluluktaki sorumluluk duygusu, hareketten önce başlamalıdır ve sonrasında

artarak devam etmelidir. Ahlâkî sorumlulukta yaptırım, içsel bir denetim ile gerçekleşir. Bu türlü bir duygu ancak bizleri hür kılabilir (Topçu, 1995, 117).

Topçu, sorumluluk anlayışı bakımından hem Aristo'dan hem de Kant'tan belirgin biçimde ayrılır. Aristo'ya göre, herhangi bir eylemden ahlâkî olarak sorumlu olabilmek için, söz konusu yapılan fiilin, bilinçli bir şekilde gerçekleşmiş olması lazımdır. Ancak o şekilde birey, ahlâkî olarak sorumlu olmuş olabilir (Çoşkun, 2019, 92). Bu durumda sorumluluk, eylemin gerçekleşmesinden sonra anlam kazanır. Oysa Topçu'ya göre sorumluluk, fiilden önce başlayan ve bireyin bilincinde sürekli olarak var olması gereken ahlâkî bir yükümlülük halidir. Bu nedenle Topçu, fiilin işlendiği anda ortaya çıkan sorumluluğun başlı başına bir ahlâkî değer taşımadığını ifade eder (Topçu, 1995, 117).

Kant'ta ise sorumluluk, Topçu'nun istediği gibi eylemin öncesinde başlar. Fakat eylemin sonrasında devam eden bir sorumluluk anlayışı Kant'ta mevcut değildir. Daha doğrusu Topçu'nun istediği şekilde değildir. Çünkü Topçu için sorumluluk, her an devam eden bir bilinç haline gelmelidir (Topçu, 1995, 117). Kant ise sorumluluğu, yapılan eylemin kendisiyle veya sonuçları ile değerlendirmez. Ona göre sorumluluk, eylemin hemen öncesinde var olmalıdır ve sonrası ise özsel ilkelerle ilgilidir (Çoşkun, 2019, 97). Bu yönüyle Topçu'nun sorumluluk anlayışı, anlık bir ahlâkî değerlendirmeden ziyade, insanın varoluşunu kuşatan sürekli bir ahlâkî bilinç olarak temellendirilir.

Topçu hâkimiyetin esarete dönüşmemesinin yolunun, ahlâkî sorumluluk kavramının özümsemesinden geçtiğini kabul eder. Ona göre hem vatandaş hem de devlet ahlâkî olarak sorumlu olurlarsa, bireyler hürriyetlerini devlet otoritesini kazanmış olur. Topçu düşüncesinde devletin adaleti ve güveni sağlama görevi, bunları vatandaşlarına öğretme görevine de dönüşebilirse o zaman ahlâkî sorumluluk da yerleşmiş olacaktır. Böylelikle devlet, vatandaşlarının, evrensel ahlâkî hareketlerinin kaynağı, haline gelecektir. Dolayısıyla sonunda zorba ve bireyleri asalak haline getirmiş olan devlet yerine, hareketlerin şuuru olan ahlâkî devlet haline gelebilir (Topçu, 1995, 108).

Topçu için hâkimiyetin yani devletin istismar aracı değil, toplumu ve bireyleri hareket ettirici güç unsuru olarak anlaşılması gerektiği belirtildikten sonra, düşünürümüzün devlet ve vatandaşlara yüklediği anlamları açıklaması konunun anlaşılması açısından önemli katkılar sağlayacaktır.

Topçu, devlete ve içindeki bireylere ahlâkî bir anlam yükler. Çünkü onun düşünce sisteminde devlet, ilhamını doğrudan ilahi iradeden alır. Devlet ve millet arasında mistik bir bağ, var olması gerekir. Her bir birey de içinde her an var olan, bir devleti yaşatmalıdır. Herkesin devleti, kişi nereden ve neyden sorumlu ise orada var olmalıdır. Ancak bu şekilde dayatma ve zorlama olmadan devletin hâkimiyeti kabul edilebilir. (Topçu, 2015, 54)

Devlete olan itaatin olmazsa olmaz unsuru, otoritedir. Topçu'ya göre devlet hem içeriden hem de dışarıdan bu otoriteyi sağlamak zorundadır. Aksi bir durumda güçsüz ve tam olmayan bir devlet haline gelir (Topçu 2005, 215). Hatta böylesine bir devletin aciz kaldığı bu durumu, zorba ve baskıcı devletten daha tehlikeli bulur.

Topçu felsefesinde vatandaşa düşen görev ise devletine itaattir. Topçu'ya göre devlete yapılan itaat Allah'a yapılan itaate götürür; devlet ise aldığı gücün kaynağının Allah'tan geldiğini bilmelidir. Yani devlet hesap vereceğini, millet de ahlâkî olanı yapması gerektiğinin bilincinde olduğu sürece, hürriyet varlığını devam ettirebilir (Karakoyunlu, 2022, 217).

Devlete olan bu itaat, Topçu'nun isyan ahlâkî savunusuna, herhangi bir zarar getirmez. Çünkü düşünöre göre isyan ahlâkçısı olmak demek, devletin imkanlarıyla kişisel menfaatlerinin peşinde koşanlara itiraz demektir. Kaynağını Allah'tan alan bir hâkimiyete itaat ise tam da isyan ahlâkının felsefesine uygun olan davranış biçimidir (Karakoyunlu, 2022, 217).

Nurettin Topçu, îmanî olarak tanımladığı ahlâkî sorumluluğun herkeste olması gerektiğini ama bu konuda örnek şahsiyetlerin başta Hz. Muhammed olmak üzere bütün mistikler olduğunu belirtir. O'na göre İslam toplumları, bu mistiklik ruhunu kaybettiği için uzun zamandır büyük bir gerileyiştir (Topçu,

1995, 204). Bu mistiklik ruhu için de kişinin önce kendi iç güdülerinin esaretinden kurtulması, sonrasında ise dış alemin sorumluluğunu yüklenmesi gerektiğini düşünmektedir. Ancak kişi, bu şekilde imandan isyana giden yolu yürüyebilir (Topçu, 1995, 210). Topçu, bu yolu şu şekilde özetlemiştir: “Her esirlik hareketine karşı isyan edip Allah’a itaat etmek” (Topçu, 1995,112).” Buradaki mistik ruhun, devlet yöneticilerinde de olması gerektiğini savunmuştur. Hegel’in pek çok eserinde devletin, ilahi iradenin yansıması olarak gözükmesi düşüncesi ile Topçu’nun mistik devlet yöneticisi anlayışı, benzerlik göstermektedir (Karakoyunlu, 2022, 12).

Otoriter olan devlet ve itaatkâr millet denkleminde, baskı ve zorbalık sonucunun, çıkması kaçınılmazdır. Topçu için bu durumdan kurtulanının tek yolu sorumluluktan geçmektedir. Devlet aldığı sorumluluğu yerine getirmelidir ki millet de mesuliyetinin bilincinde olabilsin. Toplum için kargaşa, sorumsuzluktan kaynaklanmaktadır (Topçu, 2015, 54). Topçu’nun burada önemseddiği sorumluluk, yöneticilerin hakka hesap verecekleri bilinci ile hareket etmeleri ile oluşan sorumluluktur. Ancak böylesine bir anlayışı ile zulme karşı durulabileceği ve despot olunmayacağına garanti verile bilinir (Karakoyunlu, 2022, 217).

SONUÇ

Hürriyet, ahlâk felsefesinin temel konularından birisi olması nedeniyle hem dinin hem de felsefenin, her dönemde ilgi duyduğu bir konu olmuştur. Cumhuriyet dönemi düşünce dünyasının önemli isimlerden biri olan Nurettin Topçu, ilmî şahsiyeti ve ahlâk anlayışı ile çok yönlü bir mütefekkidir. Bu bağlamda, felsefesinin merkezine hürriyet kavramını yerleştirmiş olması, onun düşünce dünyasının bütünlüğü açısından doğal ve anlamlı bulunur. Çalışmanın odak noktasını, insanın hürriyetine engel olan birtakım konuların, Topçu felsefesi bağlamında incelenmesi oluşturur. Bu bağlamda haz, dayanışma ve hâkimiyet kavramları, Topçu felsefesi içerisinde “esaret nedenleri” olarak ele alınmış ve sorumluluk kavramı ekseninde değerlendirilmiştir.

Nurettin Topçu’nun “*İsyan Ahlâkı*” adlı eseri, Topçu felsefesine, giriş niteliğindedir. Topçu’nun düşünce dünyasını anlayabilmek için, ilk adımda isyan ahlâkı felsefesini anlamak gereklidir. Eserde bahsi geçen isyanın mahiyeti, insanın esareten kurtularak, sonsuzluğa uzanan yolculuğunun şifrelerini verir. Kitapta geçen isyan kavramı, bilinen anlamın aksine çok daha farklı ve derinliği olan bir manada kullanılır. Topçu için bu isyan, öncelikle bireyin kendi iç dünyasında başlamalıdır ki ardından sosyal bir boyut kazanabilsin. Bu sürecin sonucunda ise, isyanını tamamlayan birey için artık sonsuzluğa uzanan yol açılmış olur. İnsanın bu dünyada başlamış olan hareketi, öteki alemde karşılığını bulmuş ve gerçek anlamda hareketi tamamlanmış olur.

Çalışmanın bütününe bakıldığında, bireyin, isyan ahlâkını kuşanabilmesi için öncelikle hür bir iradeye sahip olması gerektiği ortaya çıkar. Topçu felsefesinde, isyanın yegâne şartının hür irade olduğunun altı, sürekli olarak çizilir. Çalışma boyunca ulaşılan temel sonuçlardan biri, Topçu felsefesinde sorumluluk kavramının, hürriyeti mümkün kılan asli unsur olduğudur.

Topçu felsefesinde, öncelikle hazza dayalı bir yaşamın, bireyi nasıl bir esarete sürüklediği açıklanırken, bu durumu Topçu’nun, özellikle Epikür üzerinden bir eleştiride bulunarak yaptığı görülür. Zira Epikür’ün haz tanımı, bedensel ve zihinsel olarak acıdan uzak bir hayat yaşama üzerine kurulmuştur.

Topçu içinse bu durum eksik ve kabul edilemez bir yaşamdır. Çünkü ona göre insanın yaratılış amacı acıdan uzak durmak değil, bilakis acı ve ızdırapla olgunlaşarak tekamüle ulaşır. Dolayısıyla ona göre böylesine bir yaşam, insanın esareti anlamına gelir. İnsana has bir durum olan ahlâklılık ilkesi, Topçu düşüncesine göre acı ve ızdırdırdıktan kaçınarak kazanılamaz. Böylesine bir tutum, ahlâkî bir hayat sürmesi beklenen insan için uygun bir davranış değildir.

Araştırma bulgularına göre, Topçu düşüncesinde hazzın, tamamen reddedilmesinin mümkün olmadığı tespit edilmiştir. Topçu için haz, bireyin ahlâkî hareketini desteklediği ölçüde kabul edilebilir; buna karşılık hareketin önüne geçtiği anda insan için bir esaret biçimine dönüşmektedir. Bu yönüyle Topçu, haz merkezli yaşam anlayışlarının insanı olgunlaştırmadığı, aksine ahlâkî gelişimini engellediği sonucuna ulaşılır. Çalışma boyunca elde edilen veriler ışığında denilebilir ki, ahlâkî olarak sorumlu olmak, Topçu felsefesinin özünü oluşturur.

Dayanışma olgusu ise Topçu düşüncesinde, bireyin hürriyetini tehdit eden daha karmaşık bir esaret biçimi olarak belirlenmiştir. Topçu, dayanışmayı tanımlarken dayanışmanın iki türünden bahseder. Birincisi pasif olan dayanışma ki insan için kaçınılmaz olan ve yaşamın devamı için zorunlu olunan türüdür. İkinci tür dayanışma ise aktif dayanışmadır ve bu dayanışmada ise böyle bir zorunluluk yoktur.

Araştırmanın sonuçları, bireyin hem sosyal yapıdan ayrı kalmamak adına hem de toplumsal iş birliği başlığı altında, iki defa esareti kabul ettiği sonucunu gösterir. Bu bağlamda birey, bir yandan toplum dışına itilmemek kaygısıyla, diğer yandan düzenin ve ortak yaşamın sürdürülebilmesi adına hürriyetini, sınırlayan zorunluluklara rıza gösterir. Bu bağlamda Bourgeois ve Durkheim'in dayanışmaya yüklediği olumlu anlamın, Topçu tarafından eleştirel biçimde tersine çevrildiği sonucuna varılmıştır. Topçu'ya göre ahlâkî sorumlulukla temellenmeyen hiçbir dayanışma, bireyi hürleştiremez.

Topçu felsefesinde, tıpkı haz esaretinde olduğu gibi, dayanışmanın da hürriyete engel teşkil etmemesi için sorumluluk ilkesine vurgu yapıldığı, çalışmada ortaya konulmuştur. Ona göre birey, ancak sorumluluk ahlâkı ile donanmış ise, gerçek anlamda hür sayılır. Sonuç olarak düşünürümüzün

felsefesine göre hürriyet, içselleştirilmiş bir ahlâk ile sağlanabilir; birey hür oldukça da içinde bulunduğu toplumun bir parçası olduğundan, sosyal yapının da gelişmesine katkıda bulunabilir.

Düşünürün fikir dünyasında, kişinin hürriyeti karşısında engel olarak gördüğü son olgu ise hâkimiyettir. Hâkimiyet ve dayanışmayı birbirinin zorunlu sonucu olarak gören Topçu için hâkimiyet, bireye hem kendi iradesi tarafından hem de genel iradenin baskısıyla oluşturulan bir esaret türüdür. Bu bağlamda çalışma, Topçu'ya göre dayanışmanın iki farklı esaret biçimi ortaya çıkardığı sonucuna ulaşılır.

Çalışmanın ulaştığı sonuçlar, Topçu'nun hâkimiyeti zorlayıcı ve dayatmacı bir iktidar ilişkisi olarak gördüğünü ve bu tür bir hâkimiyetin hürriyeti ortadan kaldırdığını ortaya koymaktadır. J.J. Rousseau'nun sözleşme anlayışıyla yapılan karşılaştırma, Topçu'nun hürriyeti güvence altına alan sözleşme fikrine temkinli yaklaştığını ve gerçek hürriyetin ancak ahlâkî sorumlulukla mümkün olabileceğini savunduğunu göstermiştir.

Topçu, gücü elinde bulunduran iktidarın sunduğu bir sözleşmenin, hür bir ortam oluşturamayacağını düşünür. Çünkü ona göre güç, her zaman belirli bir grubun görüşüyle hareket eder ve bu durumda da aynı görüşte olmayanlar için bireysel hürriyetin, korunamadığını düşünür. Topçu düşüncesinde hâkimiyet ile devlet eş anlamlı kabul edildiğinden, bu durumda hürriyetten yoksun kalanlar için devlet, artık zorba bir nitelik kazandığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Sonuç olarak Topçu'ya göre esaret üretmeyen devlet, meşruiyetini Hak'tan alan ve Hakk'a karşı sorumluluk bilinciyle hareket eden bir hâkimiyet anlayışını ifade eder. Haz ve dayanışma başlıklarında olduğu gibi burada da belirleyici unsurun sorumluluk olduğu görülür. Sorumluluk bilinciyle hareket eden devlet, vatandaşının hürriyetini teminat altına alarak onun ahlâkî hareketini evrensel bir anlam düzeyine taşımakta ve bu yolla kendi varlık gerekçesini gerçekleştirir. Bu çerçevede hem bireyin hürriyeti korunmakta hem de devlet, üstlendiği ahlâkî görevi yerine getirmiş olur.

Nurettin Topçu, merkezine isyan ahlakını yerleştirdiği kendine özgü bir felsefi sistem geliştirmiştir. Bu sistemde, esas olarak kabul ettiği hürriyet ve sorumluluk kavramlarını, her türlü esarete karşı bir çıkış yolu olarak belirlemiştir. Çalışma, Topçu'nun bireyin esareti olarak gördüğü haz, dayanışma ve hâkimiyet kavramlarına karşı, hürriyet ve sorumluluk merkezli yaklaşımıyla nasıl çözümler geliştirdiğini ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda Topçu'nun düşüncesi, bireyin önce kendi iç dünyasından başlayarak ardından dışsal baskılara karşı direnç geliştirmesini esas almaktadır. Topçu'ya göre bu tavır, bireyin hem kendi iç dünyasında hem de toplumsal yapı içerisinde sorumluluk bilinciyle hareket etmesiyle mümkün hâle gelmektedir. Hazza teslim olmamak, dayanışmanın sorumluluktan kaçan bir yapıya dönüşmemesi ve hâkimiyet olgusunun bireyi sıradanlaştırmaması, isyan ahlâkının belirleyici ilkeleri arasında yer almaktadır. Bu yönüyle Topçu'ya göre hürriyet, keyfi bir durum olmaktan ziyade ahlâkî sorumlulukla anlam kazanan; bireysel kurtuluş ile toplumsal sorumluluğu aynı ahlâkî zeminde buluşturan bütüncül bir anlayıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde bu çalışma, Nurettin Topçu'nun hürriyet anlayışının, bireyin ahlâkî sorumluluk bilinciyle doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Haz, dayanışma ve hâkimiyet, sorumluluk ilkesinden yoksun kaldığında insanı esarete sürükleyen olgular hâline gelir. Buna karşılık sorumluluk ahlâkıyla kuşanan birey hem kendi hürriyetini gerçekleştirebilmekte hem de içinde bulunduğu toplumsal yapının ahlâkî gelişimine katkı sunar. Bu yönüyle Topçu'nun felsefesi, modern insanın hürriyet sorununa ahlâk temelli bütüncül bir çözüm önerisi sunmaktadır.

Araştırma süreçlerine yol göstermesi bakımından, elde edilen veriler doğrultusunda, Nurettin Topçu düşüncesinde esaret olgusu ve bunlara ilişkin çözüm önerilerine dair şu ilkeler tespit edilmiştir:

- Nurettin Topçu felsefesinin temelini Hareket felsefesi oluşturur. Dolayısıyla insanın kendi içinde başlayıp, sonsuzluğa ulaşması

gereken hareketini engelleyecek her durum, insanın esareti anlamına gelir.

- Nurettin Topçu felsefesinde hürriyet çok önemli bir yer tutar. Bu sebeple Topçu, bireylerin, herhangi bir olguya olan bağlılığını, esaret olarak görmektedir
- Haz, dayanışma ve hâkimiyet kavramları, Nurettin Topçu'nun ahlâk sistemine göre esaret sayılır. Çünkü bu kavramlar, bireyin hürriyetini kısıtlayıcı ve onu bağımlı hale getirecek olgulardır.
- Topçu felsefesinde esaret kabul edilen haz, dayanışma ve hâkimiyet konuları, birey tarafından aşılması gereken engeller olarak görülür. Zira bu engeller, bireyin hürriyetinin ve dolayısıyla sorumluluk duygusunun da baskılanmasına neden olur.
- Topçu, dayatma ve zorlama ile şekillenen bu tür durumların bütünüyle ortadan kaldırılamayacağını ifade eder. Bu bağlamda, kendi felsefi yaklaşımı çerçevesinde sunduğu çıkış yolu ise “sorumluluk” ilkesidir.
- Sorumluluğu ahlâkî ve kanunî olarak ikiye ayıran Topçu düşüncesi, sadece yaptırım için uygulanan kanunî sorumluluk yerine, içsel olarak ortaya çıkan ve hareketin hem öncesinde hem de sonrasında etkili olan ahlâkî sorumluluğun önemli olduğunu belirtir.
- Birey, ahlâkî olarak sorumlu olduğu zaman, artık onun için esaret gibi görünen bu üç kavram, bireyin hareketini tamamlayıcı ve yardımcı unsurlara dönüşür.
- Ahlâkî sorumluluğu kuşanan birey için haz olgusu, motive edici gücünden yararlanabilen ve ızdırabın ruhu yükseltici bir olgu haline gelir.
- Ahlâkî sorumluluğu içselleştiren birey için dayanışma olgusu da artık esaret olmaktan çıkar. Bu durumda birey hem kendini hem de içinde bulunduğu sosyal yapının gelişmesine katkı sunduğu toplumsal bir dayanışma içerisinde olmuş olur.
- Ahlâkî sorumluluk duygusunu benimseyen birey için hâkimiyet de esaret biçimi olarak kabul edilemez. Bilakis hâkimiyet, artık onun hem

hürriyetini kazandığı hem de güven duygusuyla varlık bulduğu bir ortam haline gelir.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman, T. (2022). *Bilgi ahlâktan ayrıldığında*. çev. Tahir Uluç. (4. Baskı). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Abdurrahman, T. (2023). *Ahlâk sorunsalı*. çev. Tahir Uluç. (4. Baskı). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Augustinus (1999). *İtirafılar*. çev. Dominik Pamir. (4. baskı). İstanbul: Kaknüs Yay.
- Bauman, Z. (1995). *Modernite ve holocaust*. çev. Süha Sertabiboğlu. (2. Baskı). İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Bircan, H. H. (2017 Ocak). İslam felsefesinin ahlâk ve insanın sorumluluğu. *Sabah Ülkesi Dergisi*, (50). 24-27.
- Cengiz, E. (2019). Haz ve acının matematiği: J Bentham'ın faydacı ahlâkının imkânı. *Dört Öge*, (15), 141-153.
- Çoşkun, (2019). Aristoteles'te ve Kant'ta sorumluluk. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (28), 87-100.
- Çuhadar, C. (2007). Hürriyet kavramı üzerine bir değerlendirme. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(2), 131-150.
- Durkheim, E. (2006). *Toplumsal iş bölümü*. çev. Ö. Ozankaya, (1. baskı). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Durkheim, E. (2006). *Sosyoloji dersleri*. çev. A. Berktaş, (1. baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Farabi. (1999). *Mutluluğun Kazanılması*. çev. Ahmet Arslan. Ankara: Vadi Yayınları.
- Farabi. (2004). *İdeal devlet (El-Medinetü'l Fâzıla)*. çev. Ahmet Arslan (2. Baskı). Ankara: Vadi Yayınları.
- Epikür. (2021). *Mutlu olma sanatı*. çev. Ata Lebleci, (1. baskı). Kapra Yayın.
- Freud, (2015). *Mutluluk dediğimiz şey aforizmalar*. çev. Peren Demirel, (1. baskı). İstanbul: Aylak Adam Kültür Sanat Yayıncılık.

- Gülen, Ö. (2018). Nurettin Topçu'nun "conformisme et revolte"(isyan ahlâkı) kitabı hakkında bir değerlendirme. *Eskiyei, Bahar* (36), 143-158.
- Gündoğan, A. (2006). Topçu ve hareket felsefesi. *Hece Dergisi*, Ocak (109),24-37.
- Gürbüz, B. (2019) F. Le Play'in sosyal barış düzeni ile L. Bourgeois ve Weil' İn düşünsel ilişkileri: dayanışmacılık (solidarizm) *Yıldız Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 171-184.
- İbn Sînâ. (2005). *Metafizik*. çev. Ekrem Demirli-Ömer Türker. (1. Baskı). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Kant, Immanuel. (2002). *Ahlak metafiziğinin temellendirilmesi*. çev. İoanna Kuçuradi. (2. Baskı). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kapadokya Üniversitesi. (13.04.2019). Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Büyük Ödülleri Töreni Konuşması Alev Alatl [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=sSno7olK7H8&t=60s>
- Kara, İ. (2016). Ahlâk davasına ve muallimliğe adanmış bir ömür: Nurettin Topçu", *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, Ocak (4),6-23.
- Karaca, H. (2021). *Nurettin Topçu'ya göre insan hürriyeti* (Yayın No. 668338) [Yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Karakoyunlu, B. (2022). Nurettin Topçu'nun ideal yönetim anlayışı, devlet ve anadolu sosyalizmi. *Tezkire Dergisi*, (78), 211-231.
- Kindi. (2014). *Tarifler Üzerine*. Felsefî Risaleler içinde, Ed. Mahmut Kaya (ss. 253 – 264). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Kindi. (2014). *Nefis Üzerine*. Felsefî Risaleler içinde, Ed. Mahmut Kaya. (ss. 244 – 251). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Korlaelçi, M. (2009). Farabi'de sorumluluk. *Felsefe Dünyası Dergisi*, (50), 7-26.
- Kur'an-ı Kerim ve açıklamalı meâli. T.D.V. Meali, Ankara 2005.
- Kubalı, H., N. (1971), *Anayasa hukuku dersleri genel esaslar ve siyasi rejimler*. İstanbul: Kutulmuş Matbaası.

Kuzucu, M. (2021). *Hilmi Ziya Ülken'in aşk ahlâkı ile Nurettin Topçu'nun isyan ahlâkı* (Yayın No.689507.). [Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Montesquieu. (1998). *Kanunların ruhu üzerine*. çev. Hilmi Baldaş, (1. baskı), İstanbul: Hiperlink Yayınları.

J.J. Rousseau, J. J. (2020). *Toplum sözleşmesi*. çev. Sebahat Derin Atışgan, (1. baskı), Kapra Yayın.

Senemoğlu O. (2016). Antik Yunan siyasal düşüncesinde insan doğası ve toplum anlayışı: Platon ve Aristoteles. *İnsan ve İnsan Dergisi*, Kasım 3(10), 42-63.

Onay, H. (2022). İslam ahlâk felsefesi üzerine kavramsal bir inceleme. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, vol.15, no.61, 3756-3773.

Onay, H., (2018, Aralık, 7-8). *Ahlâkî açıdan hayatın anlamı (ahlâkî bir kişilik olarak insanın eylemleri)* [Tam Metin], Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi, Antalya, Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi Yayınları, 263-271).

Ödemiş, M. (2021). İslam mezheplerinde insan hürriyeti hakkındaki ilk tartışmaların teo-politik eleştirisi. *EKEV Akademi Dergisi*, (88), 291-310.

Özyurt, C. (2007). Durkheim sosyolojisinde ahlâkî kontrol sorunu. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 5(13), 95-121.

Sarı, H. (2019). Türkiye’de dindarlığa içeriden eleştiri: Nurettin Topçu ve hareket. *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(2), 268- 280.

Sandel, M. (2015). *Adalet yapılması gereken doğru şey nedir?* çev. Mehmet Kocaoğlu, (3. baskı). Ankara: BigBang Yayınları.

Sezer Ö., A. Güzel. (2017). Nurettin Topçu’da devlet ve demokrasi düşüncesinin

temel belirleyicisi olarak ahlâk anlayışı [Tam Metin]. *II. Türk İslam Siyasi Düşüncesi Kongresi Bildiriler Kitabı*, Kütahya. www.turkdusuncesi.com . 403-418.

Topçu, N. (2005). *Ahlâk*. (1. Baskı), İstanbul: Dergâh Yayınları.

Topçu, N. (2015). *İradenin davası, devlet ve demokrasi*. (4.baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.

- Topçu, N. (1995). *İsyân ahlâkı* (1. Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Topçu, N. (1960). *Türkiye'nin maarif davası* 1baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Topçu, N. (1965). *Var olmak* (1.baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Topçu, N. (1999), *Varoluş felsefesi, hareket felsefesi* (1baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Yalın, Y. D. (2013)." Ahmet Hamdi Akseki'de ahlâkî sorumluluk". Ahmet Hamdi Akseki Sempozyumu, (8-9 Kasım 2013), *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 209-225.
- Yazıcıoğlu, M. (1998). Maturidi kelimasında insan hürriyeti meselesi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (30), 1-4, 155-70.
- Yetik, F. (2024). *Nurettin Topçu düşüncesinde yeni bir insan, millet ve toplum modeli* (882066.) [Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Vatandaş (2017). Felsefenin kadim bir konusu olarak ahlâk ve ahlâkî eylemin amacı olarak “mutluluk. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(7) 1-9.
- Demir Ö- Acar M. (1997). *Sosyal Bilimler Sözlüğü* (3. baskı). Vadi Yay.
- Türkiye Yazarlar Birliği. (18.15.2015). Nurettin Topçu ses kaydı [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=gv-1ZQhHaXM>
- Yıldırım, Ö. (13.11.2019). İndeterminizm (Belirlenmezcilik) Nedir? Felsefe. <https://www.felsefe.gen.tr/>
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9. bs). Seçkin yayıncılık.